

LAKIVALIOKUNNAN MIETINTÖ 19/2014 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 6 päivänä toukokuuta 2014 lähettänyt lakivaliokuntaan valmistelevasti käsiteltäväksi hallituksen esityksen eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (HE 46/2014 vp).

Lausunto

Eduskunnan päätöksen mukaisesti perustuslakivaliokunta on antanut asiasta lausunnon (PeVL 39/2014 vp), joka on otettu tämän mietinnön liitteeksi.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- lainsäädäntöneuvos Jaakko Rautio, oikeusministeriö
- ylitarkastaja Marko Meriniemi, sisäasiainministeriö
- ylitarkastaja Timo Annala, valtiovarainministeriö
- hallitusneuvos Riitta-Maija Jouttimäki, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö
- esittelijäneuvos, osastopäällikkö Petri Martikainen, Oikeuskanslerinvirasto
- esittelijäneuvos Pasi Pölönen, eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia
- oikeusneuvos Pekka Koponen, korkein oikeus
- hallintoneuvos Eija Siitari, korkein hallinto-oikeus

- hovioikeudenlaamanni Kirsti Uusitalo, Helsingin hovioikeus
- hovioikeudenlaamanni Allan Ahnger, Turun hovioikeus
- hovioikeudenneuvos Helena Hennen, Itä-Suomen hovioikeus
- asessori Timo Saranpää, Vaasan hovioikeus
- kärjäjätuomari Mia Sundström, Helsingin kärjäjäoikeus
- kärjäjätuomari Risto Tikka, Vantaan kärjäjäoikeus
- kärjäjätuomari Mika Illman, Länsi-Uudenmaan kärjäjäoikeus
- valtiosyyttäjä Tea Kangasniemi, Valtakunnansyyttäjänvirasto
- johtava kihlakunnansyyttäjä Heikki Pohjalainen, Itä-Suomen syyttäjänvirasto
- poliisitarkastaja Matti Högman, Poliisihallitus
- rikostarkastaja Markus Välimäki, keskusrikospoliisi
- tullilylitarkastaja Juha Vilkkö, Tulli
- johtava perinnän asiantuntija Seija Kareinen ja johtava lakimies Matti Merisalo, Verohallinto
- johtava julkinen oikeusavustaja Marjo Kurki, Helsingin oikeusaputoimisto
- asianajaja Jarkko Männistö, Suomen Asianajajaliitto
- puheenjohtaja Petteri Snell, Suomen Auktorisoidut Lakimiehet ry
- kärjäjätuomari Petra Spring-Reiman, Suomen Lakimiesliitto ry

- lakimies Kati Lehtonen, Suomen Lääkäriliitto
- kihlakunnansyyttäjä Pia Mäenpää, Suomen Syyttäjäyhdistys ry
- hovioikeudenneuvos, dosentti Aki Rasilainen, Suomen tuomariliitto ry
- professori Antti Jokela
- professori Tuula Linna
- professori Pekka Viljanen
- professori Mikko Vuorenpää.

Lisäksi kirjallisen lausunnon ovat antaneet

- Rovaniemen hovioikeus
- Pohjanmaan käräjäoikeus
- Helsingin syyttäjänvirasto
- Valtakunnanvoudinvirasto

- Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto
- SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry
- vähemmistövaltuutettu
- Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallitus
- Katolinen kirkko Suomessa / Helsingin hiippakunta
- Elinkeinoelämän keskusliitto EK ry
- Suomen psykologiliiton oikeuspsykologian työryhmä
- professori Dan Frände
- verotusneuvos Markku Hirvonen.

Lisäksi valiokunnalle on toimitettu asiaan liittyvä adressi "Ensihoidon, pelastuksen ja poliisin edustajille anonyymiteetti todistajina".

HALLITUKSEN ESITYS

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi oikeudenkäymiskaarta. Esityksen mukaan oikeudenkäymiskaaren todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevat säännökset uudistettaisiin. Säännökset tulisivat sovellettaviksi käräjä- ja hovioikeuksissa sekä korkeimmassa oikeudessa niiden käsitellessä riita- tai rikosasiaa.

Esityksen mukaan oikeudenkäymiskaaren todistelua koskevassa luvussa olisi säännös todistusharkinnasta ja siihen liittyen tunnustuksen ja asianosaisen käyttäytymisen merkityksestä todisteena. Todistustaakasta ja näyttökynnyksestä riita- ja rikosasioissa olisi yleissäännökset. Luvussa säädettäisiin myös selvityksen esittämisestä lainsoveltamiskysymyksestä. Luvussa säädettäisiin, kenen tehtävä on hankkia todisteet ja millä edellytyksillä tuomioistuimien voi evätä tarjotun näytön.

Todistelua koskevaan lukuun keskitettäisiin säännökset velvollisuudesta tai oikeudesta kieltäytyä todistamasta. Luvussa säädettäisiin valtion turvallisuuteen, tuomioistuimiin, sovittelijoihin ja virkaan liittyvistä salassapitovelvollisuuksista tuomioistuimissa. Oikeudellinen avustaja, terveydenhuollon ammattihenkilö ja rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan pappi

olisivat yleensä salassapitovelvollisia tässä asemassaan saamistaan tiedoista.

Asianosaisen lähimmillä sukulaisilla sekä avio- tai avopuolisolla taikka muutoin erityisen läheisellä henkilöllä olisi oikeus kieltäytyä todistamasta. Jos läheinen olisi kuitenkin todistajana kuultava rikoksen asianomistaja, tuomioistuimien voisi päättää vaitiolo-oikeuden poistamisesta, jos on syytä epäillä, ettei asianomistaja ole itse päättänyt vaitiolo-oikeuden käyttämisestä. Tämä olisi myös poikkeus siitä, että jokaisella on oikeus olla myötävaikuttamatta läheisensä syyllisyyden selvittämiseen. Jokaisella on kuitenkin oikeus olla todistamatta itseään vastaan. Vaitiolo-oikeus koskisi myös liike- ja ammattisalaisuuksia sekä lähdesuojan alaisia tietoja.

Raiskaus-, pakottamis- tai hyväksikäyttöriikoksen asianomistajan esitutkinnassa videoitua kertomusta voitaisiin käyttää todisteena, jos syytetyn vastakuulustelu-oikeudesta esitutkinnassa on huolehdittu. Sama koskisi 15—17-vuotiaista asianomistajaa, joka on erityisen suojelun tarpeessa.

Kiduttamalla saadun todisteen hyödyntäminen kielletäisiin nimenomaisesti. Muuten lainvastaisesti hankittu todiste olisi jätettävä hyödyntämättä, jos siihen olisi painavat syyt ottaen

huomioon asian laatu, todisteen hankkimistapa, todisteen merkitys asian ratkaisemiseksi ja muut olosuhteet. Muussa viranomaismenettelyssä kuin rikosasiassa rangaistuksen tai pakkokeinon käyttämisen uhalla annettu lausuma tai luovutettu esinetodiste olisi jätettävä hyödyntämättä rikosasiassa, jos menettelyillä olisi asiallinen ja ajallinen yhteys.

Todistelua koskevassa luvussa säädettäisiin eri todistuskeinoista, joita ovat asianosaisen kuulustelu, todistaja, asiantuntija, asiakirja ja katselmus. Mahdollisuudesta kuulla asianosaista totuusvakuutuksen nojalla luovuttaisiin.

Esityksessä ehdotetaan, että anonymi todistaminen säädettäisiin mahdolliseksi. Esityksessä ehdotetaan tähän liittyen muutettavaksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettua lakia. Esityksen mukaan tuomioistuimella olisi oikeus erillisessä menettelyssä myöntää todistajalle anonymiteetti, jos rikoksesta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kahdeksan vuotta vankeutta ja jos menettely on välttämätön todistajan

tai hänen läheisensä suojaamiseksi henkeen tai terveyteen kohdistuvalta vakavalta uhalta. Anonymiteetti voitaisiin tuomioistuimen päätöksellä poistaa, jos todistaja on syyllistynyt kertomusta antaessaan rikokseen.

Oikeudenkäymiskaaren todistelua koskevassa luvussa säädettäisiin kutsuista, todistelumenettelystä pääkäsittelyssä ja sen ulkopuolella, todistelusta vastaisuuden varalta, todisteluun liittyvistä pakkokeinoista, korvauksista ja palkkioista sekä muutoksenhausta todistelua koskevaan ratkaisuun.

Esityksessä ehdotetaan myös, että asianomistajan ensisijaisesta syyteoikeudesta väärästä ilmiannosta luovuttaisiin, jolloin asianomistajalla olisi kaikkien rikosten osalta toissijainen syyteoikeus.

Lisäksi esitykseen sisältyvät ehdotukset 25 muun lain muuttamisesta. Nämä muutokset ovat pääosin teknisiä.

Ehdotetut lait ovat tarkoitettut tulemaan voimaan 1 päivänä heinäkuuta 2015.

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Yleisperustelut

Todistelua koskevan lainsäädännön perusteet

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että todistelua koskeva oikeudenkäymiskaaren (jäljempänä myös OK) 17 luku ja siihen liittyvät todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevat säännökset uudistetaan. Todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskeva lainsäädäntö (L 571/1948) on säädetty 1940-luvun lopulla, joskin siihen on sen jälkeen tehty lukuisia muutoksia. Yhteiskunnalliset, tekniset ja oikeudelliset olosuhteet ovat sittemmin muuttuneet varsin olennaisesti. Oikeudelliseen kehitykseen ovat merkittävästi vaikuttaneet erityisesti riita- ja rikosasioiden käsitteilyä käräjä- ja hovioikeudessa koskevat 1990-luvulla toteutetut menettelyuudistukset sekä Suomen liittyminen Euroopan neuvoston ihmis-oikeussopimukseen. Valiokunnan mielestä lain-

säädännön uudistushanke on ajankohtainen ja tärkeä.

Ehdotetut säännökset tulisivat sovellettaviksi käräjä- ja hovioikeuksissa sekä korkeimmassa oikeudessa niiden käsitellessä riita- tai rikosasiaa. Esityksen tavoitteena on sen mukaan (s. 23) uudistaa oikeudenkäymiskaaren 17 luku ja muut siihen liittyvät todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevat säännökset siten, että ne muodostaisivat selkeän, johdonmukaisen ja tarkoituksenmukaisen kokonaisuuden. Jokainen säännös on pyritty muotoilemaan täsmällisesti, eri luvuissa ja laeissa olevien säännösten väliset suhteet on pyritty säätämään selkeiksi ja pitkiä viittausketjuja on pyritty välttämään (ks. kuitenkin ehdotetut OK 17:15 ja OK 17:22). Koska kuka tahansa voi joutua osalliseksi oikeudenkäyntiin, esityksessä on pyritty välttämään vaikeasti ymmärrettäviä tai hahmotettavia sääntelyratkaisuja. Prosessisääntelyn tavoitteena tulee esityksen mukaan olla se, että asiaan osallisen

oikeudet ja velvollisuudet on ilmaistu laissa selvässä muodossa. Hallituksen esitys ilmentää pyrkimystä vaikean alueen kattavaan sääntelyyn. Huolimatta siitä, että ehdotus monilta osin laajentaa sääntelyn sisältöä, ehdotetut säännökset ovat osittain yleisluontoisia ja harkintaa edellyttäviä. Tämä aiheuttaa käytännön prosessin johdolle lisääntyviä harkintatilanteita. Luvun säännökset tulevat sovellettaviksi jokaisessa riita- ja rikosasian pääkäsitelyssä ainakin joltakin osin, joten uudistuksen merkitys tuomioistuimille ja muille lainkäyttäjille on erittäin merkittävä. Tämän vuoksi valiokunta korostaa koulutuksen merkitystä ja sitä, ettei lainsäädäntöä ole syytä saattaa voimaan kovin nopeassa aikataulussa.

Hallituksen esityksen perusteluista ilmenevistä syistä ja saamansa selvityksen perusteella valiokunta pitää esitystä tarpeellisenä ja tarkoituksenmukaisena. Valiokunta puoltaa lakiehdotuksen hyväksymistä seuraavin huomautuksin ja muutosehdotuksin.

Esitutkitakertomuksen käyttö todisteena

Hallituksen esityksen 1. lakiehdotuksen 17 luvun 24 §:ssä on määritelty tilanteet, joissa kirjallista kertomusta (1 mom.), esitutkitapöytäkirjaan merkittyä lausumaa (2 mom.) tai esitutkinassa videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan muuhun kuva- ja äänitallenteeseen tallennettua kuulustelua (3 mom.) voidaan hyödyntää todisteena oikeudenkäynnissä. Kirjallisen kertomuksen tai kuva- ja äänitallenteen käyttäminen todisteena kuulematta sen antanutta henkilöä oikeudenkäynnissä rajoittaa oikeutta kuulustella todistajaa tai muuta henkilöä.

Hallituksen esityksessä mahdollisuutta käyttää oikeudenkäynnissä esitutkinassa annettuja kertomuksia siten, että henkilöä ei kuultaisi tuomioistuimessa, laajennettaisiin nykyisestä. Rikosasioissa uutta olisi OK 17:24.3:n sääntely siitä, että 15—17-vuotiaan erityisen suojelun tarpeessa olevan asianomistajan (2 kohta) ja seksuaalirikoksen uhrin (3 kohta) kohdalla voidaan poiketa todistelun välittömyydestä tuomioistuimessa, kunhan syytetylle tai hänen avustajal-

leen on varattu esitutkinassa asianmukainen mahdollisuus kysymysten esittämiseen. Viimeksi mainittu vaatimus toteutettaisiin 5. lakiehdotukseen sisältyvällä esitutkintalain (805/2011, jäljempänä myös ETL) 9 luvun 4 §:n muutoksella.

Perustuslakivaliokunnan esityksestä antaman lausunnon (PeVL 39/2014 vp) mukaan sääntelyyn, jossa kuulusteluoikeutta pääkäsitelyssä rajoitetaan, tulee lähtökohtaisesti suhtautua erittäin pidättyvästi. Perustuslakivaliokunta pitää kuitenkin hyväksyttävänä hallituksen esityksessä mainituilla perusteilla seksuaalirikosten uhrin asettamista erityisasemaan myös tilanteissa, joissa asianomistaja on kuulusteluhetkellä täysi-ikäinen, mutta ehdottaa sääntelyyn hallituksen esityksestä poikkeavia rajauksia. Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että asianomistajan kertomukseen kohdistuva luotettavuusarviointi on seksuaalirikostapauksissa korostuneessa asemassa, eikä edellytyksiä asianmukaisen luotettavuusarvioinnin tekemiselle tule heikentää ilman tehokkaita kompensoivia oikeusturvatakeita. Perustuslakivaliokunnan mukaan ehdotettu 3 kohta tulee muuttaa vastaamaan paremmin perustuslain 21 §:n oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevia vaatimuksia ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (jäljempänä myös EIT) oikeuskäytäntöä esimerkiksi siten, että se koskisi täysi-ikäisten osalta sellaisia seksuaalirikosten asianomistajia, joita ei heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan painavan syyn vuoksi voida kuulla oikeudenkäynnissä.

Lakivaliokunta toteaa, että asianomistajan suojaamista koskevat näkökohdat ovat tärkeitä ja erityisesti seksuaalirikosasioihin liittyy piirteitä, jotka korostavat asianomistajan suojaamisen tärkeyttä. Näin on erityisesti silloin, kun asianomistaja on alaikäinen. Valiokunta pitää siten ehdotettuja OK 17:24.3:n 1 ja 2 kohtia perusteltuina. Valiokunta kuitenkin katsoo, että täysi-ikäisten seksuaalirikosten asianomistajien (ehdotettu 3 kohta) henkilökohtaista kuulemistä tuomioistuimissa ei tule korvata esitutkinassa laaditulla tallenteella, ellei tuomioistuimessa tapahtuva kuuleminen aiheuttaisi poikkeuksellis-

ta henkistä räsitusta. Tallenteeseen turvautumisen ei tule olla seurausta pelkästään siitä, että asianomistaja ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi.

Käytännössä on tavallista, että asianomistajalle esitettävien lisäkysymysten tarve täsmen-tyy myöhemmässä vaiheessa vastaajan pääkäsittelyssä esittämän kertomuksen ja yksilöimien kiistämisperusteiden nojalla. Epäilyksenalaista on toisaalta myös se, olisiko asianomistajalla itsellään aina riittäviä edellytyksiä arvioida kieltäytymisen merkitystä, koska hänellä ei välttämättä tuolloin ole oikeudellista apua käytettävissään. Seksuaalirikoksissa osapuolten kertomukset ovat keskeinen osa näyttöä. Jos asianomistajan kieltäytyminen henkilökohtaisesta kuulemisesta johtaisi laajemminkin syytteiden hylkäämiseen ja muutoksenhakuun hovioikeuteen, uudistus ei parantaisi asianomistajan asemaa.

Edellä todetuilla perusteilla valiokunta ehdottaa, että 3 kohta muutetaan koskemaan alaikäisiä seksuaalirikosten uhreja. Lisäksi valiokunta ehdottaa uuden 4 kohdan lisäämistä kyseiseen säännöksen. Sen mukaan esitutkintatallenteen käyttö olisi mahdollista täysi-ikäisiin kohdistuneissa seksuaalirikoksissa vain, jos kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi asianomistajan terveyden tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa. Valiokunta korostaa, että asianomistajan suojaamiseen liittyvät näkökohdat eivät estä tätä, sillä laki mahdollistaa seksuaalirikosten asianomistajille aiheutuvan haitan vähentämisen esimerkiksi siten, että asianomistajaa kuullaan vastaajan läsnä olematta.

Valiokunta ei pidä perusteltuna mahdollistaa esitutkintatallenteen käyttöä muissa kuin ehdotetuissa rikoksissa.

Hyödyntämiskielto ja itsekriminointisuoja (OK 17:25.2)

Hallituksen esityksen 1. lakiehdotuksen 17 luvun 25 §:ään sisältyvät säännökset todisteiden hyödyntämiskielloista. Ehdotetussa 1 momentissa säädettäisiin yleisestä ja ehdottomasta kidutamalla saadun todisteen hyödyntämiskiellosta ja ehdotetussa 2 momentissa itsekriminointisuo-

jaan liittyvästä hyödyntämiskiellosta. Ehdotetussa 3 momentissa olisi yleinen säännös lainvastaisesti hankitun todisteen hyödyntämiskiellosta.

Valiokunnan käsityksen mukaan ehdotettu säännös hyödyntämiskielloista on — ehdotetun anonymia todistelua koskevan sääntelyn ohella — esityksen periaatteellisesti merkittävin uudistus. Hyödyntämiskieltoon liittyvät kysymykset ovat hyvin monitahoisia oikeudellisia kokonaisuuksia, ja niiden sääntely yksittäisen lainkohdan tasolla on erittäin vaikeaa.

Itsekriminointisuojan keskeisenä sisältönä on oikeus olla rikosasiassa todistamatta itseään vastaan ja oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyyden toteamiseen. Suoja kuuluu perustuslain (731/1999) 21 §:ssä turvatun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin (ks. PeVL 39/2014 vp). EIT:n ratkaisukäytännössä itsekriminointisuojan on perinteisesti katsottu kuuluvan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6(1) artiklassa turvatun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ydinalueelle (esimerkiksi Saunders v. Yhdistynyt Kuningaskunta, 17.12.1996).

Itsekriminointisuoja määriteltäisiin yleisesti 1. lakiehdotuksen 17 luvun 18 §:ssä oikeutena kieltäytyä todistamasta, ja se koskisi 17 §:n mukaan myös läheistä. Voimassa olevassa oikeudessa on kaksi nimenomaan itsekriminointisuoja koskevaa erityissäännöstä: ulosottokaaren 3 luvun 73 §:n 1 momentti (705/2007) ja konkurssilain 4 luvun 5 a § (86/2013). Nyt ehdotettu säännös koskee tilanteita, jotka eivät kuulu ulosottokaaren tai konkurssilain soveltamisalaan.

Lakivaliokunta korostaa, että ehdotetut säännökset eivät tule sovellettaviksi esimerkiksi puhtaassa verotusmenettelyssä. Ehdotettu yleissäännös koskee vain todistelua yleisissä tuomioistuimissa. Valiokunta toteaa lisäksi, että itsekriminointisuoja ei EIT:n käytännön tai nyt ehdotetun kansallisen sääntelyn mukaan estä tai rajoita muitakaan sellaisia lakiin perustuvia hallinnollisia valvontamenettelyjä, joissa henkilön edellytetään antavan tietoja tai selvityksiä esimerkiksi elinkeinovalvontaa tai ympäristönsuojelua varten. Tällaisia tiedonantovelvoitteita voidaan myös oikeudenkäynnin oikeudenmukai-

suutta loukkaamatta tehostaa rangaistuksen, siihen rinnastettavan seuraamuksen, uhkasakon tai pakkokeinon uhalla. Itsekriminointisuoja ei loukkaa myöskään se, että henkilö on velvollinen sietämään esimerkiksi kotietsinnän ja takavarikon, puhalluskokeen sekä veri-, virtsa- ja ääninäytteen sekä DNA-testiä varten kudokset otettamisen (ks. PeVL 39/2014 vp, HE s. 89/I ja siellä mainittu Jalloh v. Saksa suuri jaosto, 11.7.2006, kohta 102).

Lakivaliokunta pitää ehdotettua sääntelyä perusteltuna todeten samalla, että saadun selvityksen perusteella on ilmeistä, että ehdotettu itsekriminointisuojan sääntely ei ole kovin helposti hahmotettavaa. Valiokunnan käsityksen mukaan on kuitenkin vaikeaa luoda kaikissa suhteissa selvää ja helposti ymmärrettävää sääntelyä kyseessä olevasta mutkikkaasta kokonaisuudesta. Valiokunnan asiantuntijakuulemisissa on käynyt ilmi, että säännökseen liittyy useita väärintulkinnan riskejä, joita valiokunta katsoo tarpeelliseksi selventää jäljempänä yksityiskohtaisissa perusteluissa.

Hyödyntämiskielto ja lainvastaisesti hankittu todiste (OK 17:25.3)

Voimassa olevassa lainsäädännössä ei ole yleisiä säännöksiä todisteiden hyödyntämisen kiellostä. Laissa ei myöskään siten säädetä siitä, milloin *lainvastaisesti* hankittua todistetta voidaan hyödyntää ja milloin ei. Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että tuomioistuimen on jätettävä hyödyntämättä lainvastaisesti hankittu todiste, jos siihen on painavat syyt ottaen huomioon asian laatu, todisteen hankkimistapaan liittyvä oikeudenloukkauksen vakavuus, hankkimistavan merkitys todisteen luotettavuudelle, todisteen merkitys asian ratkaisemisen kannalta ja muut olosuhteet (OK 17:25.3).

Voimassa olevaan lakiin verrattuna ehdotettua hyödyntämiskieltoa voidaan pitää poikkeuksena vakiintuneesti sovelletusta vapaasta todisteiden harkinnasta. Toisaalta voimassa olevan käytännön (kuten myös nyt ehdotetun säännöksen) mukaan pelkästään se seikka, että todiste tai todisteen sisältämä tieto on hankittu lainvastai-

sella tavalla tai muutoin virheellisellä menettelyllä, ei merkitse sitä, ettei tällaista todistetta saisi käyttää oikeudenkäynnissä. Lähtökohtana on sitä vastoin se, että lainvastaisesti hankittua todistetta saadaan hyödyntää oikeudenkäynnissä, mikäli painavat syyt eivät puhu hyödyntämiskiellon puolesta.

EIT on katsonut, että lainvastaisesti hankittu todistusaineiston hyödyntäminen ei ole Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan vastaista, jos menettely kokonaisuudessaan täyttää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset (ks. esimerkiksi Schenk v. Sveitsi, 12.7.1988, Mantovanelli v. Ranska, 18.3.1997, Khan v. Yhdistynyt kuningaskunta, 12.5.2000, P.G. ja J.H. v. Yhdistynyt kuningaskunta, 25.9.2001, Allan v. Yhdistynyt kuningaskunta, 5.11.2002 ja Gäfgen v. Saksa, 1.6.2010). Jos todisteen sisältämän tiedon hankkimiseen liittyy vakava oikeudenloukkaus, todisteen käytön kieltäminen voi tulla tapauskohtaisesti kysymykseen. Punnittavaksi tulee tällöin yhtäältä oikeudenloukkauksen vakavuus ja toisaalta rikoksen selvittämisen intressi (ks. KKO 2011:91).

Valiokunnan saama selvitys ehdotetusta sääntelystä on hyvin ristiriitaista; osa asiantuntijoista pitää ehdotettua sääntelyä välttämättömänä, kun taas osa katsoo, että lainvastaisesti hankittu todisteen hyödyntämiskiellon tulisi olla ehdotettua laajempi, ja osa näkee ehdotetussa sääntelyssä merkittäviä vaaranlähteitä rikosvastuun toteuttamisen kannalta.

Tarkastelun aluksi lakivaliokunta toteaa pitävänsä arvioinnin lähtökohtana sitä, että sääntelyn tarkoituksenmukaisuutta — kuten myös soveltamista yksittäistapauksissa — tulee arvioida ennen kaikkea sen valossa, *loukkaisiko lainvastaisesti hankittu todisteen hyödyntäminen perustuslain 21 §:n tai ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan mukaista oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin*. Mikäli todiste on hankittu lainvastaisella tavalla taikka muutoin virheellisellä menettelyllä, tämä voi heikentää todisteen näyttöarvoa. Tuomioistuimen on otettava tämä huomioon näytön arvioinnissa, mutta lainvastaisuuden merkitys todisteen uskottavuuden ja

luotettavuuden kannalta on myös osa sitä harkintaa, sallitaanko todisteen hyödyntäminen.

Kysymys todisteen asettamisesta hyödyntämiskieltoon tulee saadun selvityksen perusteella säännöllisesti esiin oikeuskäytännössä. Kysymystä on käsitelty viimeisen viiden vuoden aikana neljässä korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä (KKO 2009:88, KKO 2011:91, KKO 2012:45 ja KKO 2013:25). Valiokunta huomauttaa, että nämä ratkaisut koskevat vain pientä osaa siitä potentiaalisesta soveltamisalasta, minkä nyt ehdotettu sääntely voisi saada. Ratkaisu KKO 2009:88 koski lähdesuojaan liittyvää hyödyntämiskieltoa ja ratkaisu KKO 2011:91 lääkärin salassapitovelvollisuutta ja sen rikkomiseen mahdollisesti liittyvää hyödyntämiskieltoa. Ratkaisuissa KKO 2012:45 ja KKO 2013:25 oli puolestaan kysymys ennen kaikkea siitä, oliko epäillyn oikeutta avustajaan koskevia tai muita vastaajalle esitutkinnassa epäiltynä kuuluvia oikeuksia loukattu siten, että esitutkintakertomusta ei voitu käyttää näyttönä epäiltyä vastaan. Kysymys oli myös itsekriminointisuojaan liittyvästä hyödyntämiskiellostä.

Tuoreessa oikeustieteellisessä artikkelissa "Epäillyn oikeudet ja hyödyntämiskielto hovi-oikeuksissa" (Defensor Legis, 2014) on tutkittu puolentoista vuoden aikaväliltä neljän hovioikeuden asianhallintarekistereistä tapauksia, joissa oli vaadittu hyödyntämiskieltoa avustajan käyttämiseen tai itsekriminointisuojaan liittyvien loukkauksien perusteella. Ratkaisuja löytyi 22. Tähän viitaten valiokunnalle on esitetty, että käytännölliset ja periaatteelliset näkökohdat puoltavat sitä, että lainsäätäjä ottaa kantaa hyödyntämiskieltoon. Valiokunta kuitenkin toteaa, että mainitussa tutkimuksessa löydetyt ratkaisut koskivat suurelta osalta nyt ehdotetun 2 momentin mukaisen itsekriminointisuojan ja 3 momentin mukaisen lainvastaisesti hankitun todisteen yhdistelmätilanteita. Kysymys oli esitutkimamenettelyn väitetyistä puutteista johtuvasta mahdollisesta hyödyntämiskiellostä, kun taas ehdotettu lainvastaisesti hankittua todistetta koskeva sääntely on soveltamisalaltaan yleinen.

Nykyisin tuomioistuimet arvioivat hyödyntämiskieltoa koskevia väitteitä vapaan todisteiden

harkinnan lähtökohdista käsin. Vapaan todisteiden harkinnan perinne on vahva ja sen edut aineellisen totuuden saavuttamisessa ovat selvät. Lainvastaisesti hankitun todisteen hyödyntämisen sallittavuudessa on valiokunnan käsityksen mukaan oikeuskäytännön ja oikeuskirjallisuuden perusteella yleensä kyse tilanteista, jotka liittyvät epäillyn kohteluun esitutkinnassa. Erityisesti muissa tilanteissa lainvastaisesti hankittu todiste tulee vain erittäin poikkeuksellisesti asettaa hyödyntämiskieltoon.

Valiokunnan mielestä todisteiden vapaan harkinnan ensisijaisuuden ja etenkin hyödyntämiskielton poikkeuksellisuuden tulee ilmetä säännöksestä ehdotettua selvemmin. Ratkaistaessa sitä, olisiko lainvastaisesti hankittu todiste asetettava hyödyntämiskieltoon, tuomioistuimen tulee aina suorittaa kokonaisvaltainen arviointi: harkinnassa eri suuntiin vaikuttaa yhtäältä asian selvittämistäntressi ja toisaalta tapahtuneen perus- tai muun oikeudenloukkauksen vakavuus ja oikeusturvanäkökohdat. Oikeusjärjestyksen tulee vain hyvin poikkeuksellisesti kieltää todisteiden käyttäminen niiden hankkimisessa tehtyjen virheiden johdosta. Valiokunta pitää selvänä esimerkiksi sitä, että muotovirheet taikka muut sellaiset puutteet tai virheet eivät voi johtaa hyödyntämiskieltoon. Todisteiden hyödyntämiskielton tarkoitus ei ole toimia kurinpitokeinona, jolla puututtaisiin viranomaistoiminnan virheisiin tai puutteisiin. Tätä varten on omat virkavastuuseen liittyvät ja rikosoikeudelliset keinot.

Valiokunta katsoo, että ennustettavuuden ja johdonmukaisen oikeuskäytännön syntyminen edellyttää, että hyödyntämiskieltoon otetaan kantaa lainsäädännössä. Kansallisen lainsoveltajan kannalta kotimainen laki on olennaisin ja parhaiten käsillä oleva oikeuslähde. Asian jättäminen yksinomaan ihmisoikeussopimuksen ja EIT:n käytännön varaan olisi omiaan aiheuttamaan epäselvyyttä ja lisätöitä eri toimijoille. Edellä todettujen näkökohtien vuoksi valiokunta ehdottaa kuitenkin sääntelyn olennaista muuttamista siten, että lainvastaisesti hankittujen todisteiden hyödyntämiskielto voi tulla kyseeseen vain hyvin poikkeuksellisissa tilanteissa.

Valiokunta huomauttaa myös siitä, että ehdotetussa OK 17 luvussa olevat todistamiskiellot ja vaitiolo-oikeudet sekä todisteen käyttökiellot (OK 17:9—21, 24) ovat poikkeuksellisessa asemassa. Näissä tilanteissa asiaa käsittelevän tuomioistuimen pitää viran puolesta jättää todiste oikeudenkäyntiaineiston ulkopuolelle. Tuomioistuimen tulee esimerkiksi kieltää vaitiolovelvollista todistajaa todistamasta. Vastaavasti tuomioistuimen tulee hyväksyä se, että todistamisesta kieltäytyy henkilö, jolle on OK 17 luvussa säädetty vaitiolo-oikeus. Lähtökohtana on, että näyttöä, joka on esitetty vastoin todistamiskielltoa, ei saa käyttää oikeudenkäynnissä. Esityksessä ei ole tästä nimenomaista säännöstä, mutta siinä katsotaan, että käyttökielto seuraa asian luonnosta (HE s. 92). Valiokunta kuitenkin huomauttaa siitä, että joissain poikkeustapauksissa vaitiolo-oikeutta taikka todistamis- tai hyödynämiskielltoa loukatun todisteen hyödynnettävyys tulisi ratkaistavaksi käsillä olevan momentin nojalla.

Asiantuntijatodistelu (OK 17:8, 34—37 ja 66 §)

Hallituksen esityksen mukaan asianosaiset huolehtivat tarpeellisten todisteiden, mukaan lukien asiantuntijatodistelun esittämisestä. Tuomioistuin voi kuitenkin viran puolesta hankkia asiantuntijalausunnon asian laadusta riippumatta.

Asiantuntijakuulemisissa valiokunnalle on esitetty, että sääntelyä pitäisi kehittää laajemmin lähtien siitä, että tuomioistuin päättäisi asiantuntijoista. Tästä seuraisi oikeudenkäynnin keventyminen ja halventuminen. Tämä olisi arvostelun mukaan suotavaa myös asianosaisten yhdenvertaisuuden kannalta, koska osapuolen taloudellisilla resursseilla ei olisi vaikutusta todisteluun. Valiokunnan käsityksen mukaan hallituksen esityksen perusteluissa on käsitelty laajasti niitä syitä, minkä takia nykyinen sääntely ei toimi sen alkuperäisen tarkoituksen mukaisesti ja miksi sitä ehdotetaan muutettavaksi (HE s. 33—35). Valiokunta korostaa sitä, että tuomioistuimella on aina mahdollisuus hankkia itse

asiantuntijalausunto, jos asianosaiset eivät selkeistä ilmeisistä tarpeista huolimatta tarjoa tai jos asianosaisten tarjoama asiantuntijatodistelu ei tuomioistuimen mielestä ole laadultaan asianmukaista.

Nykyisin riita- ja rikosasioissa asianosaisten tehtävä on hankkia näyttö. Vanhastaan lainsäädännössä on lähdetty myös siitä, että asianosaisten tulee saada esittää haluamansa näyttö. Valiokunnan mukaan jo näistä periaatteista seuraa, että asiantuntijatodistelua ei ole mahdollista säätää tuomioistuimen yksinoikeudeksi ja tuomioistuimen roolin tulee olla tässä suhteessa ainoastaan täydentävää. Jos asiantuntijan voisi nimetä vain tuomioistuin, asianosaiset nimeäisivät jatkossa omia asiantuntijoitaan todistajiksi. On lisäksi olemassa sellaisia kysymyksiä, joissa tyytyminen vain yhteen asiantuntijaan voi johtaa toisen asianosaisten suosimiseen ja toisen syrjimiseen, kun kysymyksestä ei saataisi kattavaa kuvaa yhdellä asiantuntijalla. Toisaalta on otettava huomioon, että tuomioistuin voi evätä näytön vain laissa säädettyillä perusteilla (ehdotettu OK 17:8, voimassa oleva OK 17:7). Kynnys tähän on ja sen tuleekin olla suhteellisen korkealla siksi, että tuomioistuimen on usein vaikea etukäteen arvioida, onko näyttö tarpeetonta tai onko epäämislle muu asianmukainen syy.

Yhdenvertaisuusvaatimus tulee tässä yhteydessä ymmärtää niin, että kaikilla asianosaisilla tulee olla sama oikeus esittää haluamansa näyttö; toisin sanoen asianosaisia kohdellaan lainsäädännössä ja lakia sovellettaessa yhdenvertaisesti. Yksittäisen tapauksen näkökulmasta voidaan viitata siihen, että heikoimmassa taloudellisessa asemassa olevia varten on oikeusapujärjestelmä, jossa valtion varoista katetaan näytön esittämisestä aiheutuvat kustannukset, mukaan lukien tarpeellinen asiantuntijatodistelu. Esitys parantaisi oikeusapua saavan mahdollisuutta hankkia asiantuntijatodistelua, koska hänen nimeämällänsä asiantuntijalla olisi oikeus saada korvaus työstään valtion varoista, kun nykyisin asianosaisten nimeämällä asiantuntijalla ei ole oikeutta tällaiseen korvaukseen.

Valiokunta kiinnittää huomiota myös siihen, että jatkossa asiantuntijan kelpoisuus- ja esteet-

tömyysvaatimukset koskisivat paitsi tuomioistuimen myös asianosaisen nimeämää asiantuntijaa.

Anonyymi todistelu

Hallituksen esityksessä ehdotetaan anonyymien todistamisen mahdollistamista. Esitykseen sisältyvän 2. lakiehdotuksen 5 luvun 11 a §:n mukaan tuomioistuimella olisi oikeus erillisessä menettelyssä myöntää todistajalle anonymiteetti, jos rikoksesta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kahdeksan vuotta vankeutta tai jos kyse on ihmiskaupasta tai törkeästä parituksesta ja jos menettely on välttämätön todistajan tai hänen läheisensä suojaamiseksi henkeen tai terveyteen kohdistuvalta vakavalta uhalta.

Perustuslakivaliokunta on esityksestä antamassaan lausunnossa (PeVL 39/2014 vp) todennut, että anonyymien todistelun aiheuttamat poikkeamat oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksista olisivat kohtuullisen vähäisiä. Sen mukaan anonyymille todistelulle on hallituksen esityksessä esitetty hyväksyttävä päämäärä, anonyymien todistelun soveltamisala on laissa riittävän tarkasti rajattu ja sille on perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävät perusteet. Perustuslakivaliokunnan mielestä hallituksen esityksessä esitetyt rajoitukset anonyymille todistelulle ovat kuitenkin välttämättömiä.

Anonyymien todistelun käyttämisestä käytäisiin hallituksen esityksen 2. lakiehdotuksen 5 luvussa säädetty pääasiaa edeltävä esiprosessi, jossa päätettäisiin, täytyvätkö edellytykset myöntää todistajalle anonymiteetti. Muulla kuin syyttäjällä ja anonyymia todistelua vaatineella epäillyllä tai vastaajalla taikka julkisella asiamiehellä ei ole oikeutta olla läsnä asian käsittelyssä eikä päätöstä julistettaessa. Sitä, jota vaaditaan kuultavaksi anonyymisti, voidaan kuitenkin kuulla (2. lakiehdotuksen 5 luvun 11 c §:n 2 momentti).

Lakivaliokunta puoltaa anonyymien todistelun käyttöön ottamista. Anonyymi todistelu on tiettyissä tilanteissa tärkeä keino parantaa todistajansuojelua. Toisaalta se merkitsee poikkeusta eräistä oikeudenkäyntimenettelyä koskevista

periaatteista, minkä vuoksi sen käyttämisen tulee olla poikkeuksellista. Tämä seikka on otettu asianmukaisesti huomioon anonyymien todistelun ehdotetussa soveltamisalassa. Myös anonymiteetin myöntämistä koskevan kysymyksen ratkaiseminen ennen pääasian käsittelyä on tarkoituksenmukaista, samoin kuin esityksessä esitetyt tekniset ja muut toimenpiteet, joilla anonyymien todistajan kuulustelu voidaan toteuttaa henkilöllisyyden salassapidon mahdollistavalla tavalla. Saadun selvityksen perusteella valiokunta katsoo, että sinänsä melko detaljimainen sääntely aiheesta on perusteltua. Perustuslakivaliokunnan tavoin lakivaliokunta pitää anonyymille todistelulle esitettyjä rajoituksia välttämättöminä, koska kyseessä on hyvin poikkeuksellinen ja ääritilanteita koskeva menettely. Sääntelyn soveltamisessa on lakivaliokunnan käsityksen mukaan oltava hyvin varovaisia, koska muutoin on olemassa riski perustuslain 21 §:ssä säädetyn oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin loukaamisesta.

Hallituksen esityksen 2. lakiehdotuksen 5 luvun 11 b §:n 3 momentin mukaan anonyymistä todistelusta päättänyt tuomari ei saa käsitellä rikosasiaa, jossa kuullaan asianomaista anonyymia todistajaa. Salassapitosäännöksistä puolestaan seuraa, että anonymiteetistä päättänyt tuomari ei saa ilmaista anonymiteettihakemuksen kohteena olevan henkilön henkilöllisyyttä pääasian tuomarille.

Tieto todistajan henkilöllisyydestä ja siitä, miten hän juttuun kytkeytyy, ovat todistajan luotettavuuden arviointiin liittyviä keskeisiä perusteita, sillä ilman niitä todistajan kertomusta joudutaan arvioimaan vailla konkreettista pohjaa. Todistajan anonymiteetin säilymiseksi hänen kuulusteluaan joudutaan väistämättä kuitenkin rajoittamaan, jolloin vähennetään tehokkaita mahdollisuuksia todistajan luotettavuuden testaamiseen. Tuomarin tietoisuus todistajan henkilöllisyydestä vähentäisi tätä puolustukselle anonyymien todistelun sallimisesta aiheutuvaa haittaa. Jos tuomari tietäisi todistajan henkilöllisyyden, hän voisi paremmin todistelua vastaanotettaessa valvoa totuudessa pysymistä sekä arvioida todistajan luotettavuutta.

Perustuslakivaliokunta on lausunnossaan todennut, että hallituksen esitys on perustuslain 21 §:n kannalta ongelmallinen siltä osin, että anonyymien todistajan henkilöllisyys salataan myös syyteasiaa käsittelevältä tuomioistuimelta. Perustuslakivaliokunnan mukaan lakivaliokunnan on muutettava tätä hallituksen esityksessä omaksuttua ratkaisua. Tämä on edellytys sille, että 2. lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä. Muutos voitaisiin perustuslakivaliokunnan mielestä toteuttaa esimerkiksi siten, että 2. lakiehdotuksen 5 luvun 11 b §:n 3 momenttia muutetaan niin, että anonyymistä todistelusta päättäneen tuomarin on pääsäännönmukaisesti toimittava puheenjohtajana käsitellessä syyteasiaa.

Lakivaliokunta ehdottaa perustuslakivaliokunnan edellyttämällä tavalla sääntelyä muutettavaksi. Valiokunnalla on myös yksityiskohtaisia huomioita eräistä muista anonyymistä todistelua koskevista säännöksistä.

Valiokunta pitää selvänä, että käytännön soveltamistilanteet tulevat osoittamaan järjestelmän toimivuuden tai ongelmat. Kun järjestelmästä on saatu riittäviä kokemuksia ja jos se osoittautuu toimivaksi, valiokunnan mielestä jatkossa on syytä harkita anonyymien todistelun mahdollistamista sellaisten törkeiden rikosten käsittelyssä, jotka eivät täytä ehdotettua 8 vuoden enimmäisrangaistuksen vaatimusta, mutta joissa kvalifioimisperusteena on teon tekeminen osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa (ks. näistä rikoksista HE 263/2014 vp).

Yksityiskohtaiset perustelut

1. Laki oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta

17 luku. Todistelusta

2 ja 3 §. Hallituksen esityksen mukaan riita-asiaa seikan asettaminen tuomion perustaksi edellyttää, että asianosainen on esittänyt siitä uskottavan näytön (OK 17:2.2). Rikosasiassa tuomion, jossa vastaaja tuomitaan syylliseksi, edel-

lytyksenä on, ettei vastaajan syyllisyydestä jää varteenotettavaa epäilyä (OK 17:3.2).

Ehdotetun 2 §:n 2 momentin pääsäännön mukaan kaikenlaisia riita-asioita koskee lähtökohtaisesti näyttökynnys "uskottava näyttö", mitä on perusteluissa (s. 46) selostettu siten, että kyseessä on "jonkinasteinen järkevä näyttöennemmys". Ehdotetun 4 momentin mukaan sanotusta kuitenkin voidaan poiketa, jos laissa niin säädetään tai asian laadusta niin johtuu. Asian laatu viittaa asiatyyppiin, ja esimerkiksi tietyissä korvausasioissa voidaan tuomioistuinikäytännössä soveltaa alempaa näyttökynnystä.

Oikeustieteellisessä kirjallisuudessa on kehitelty erilaisia todistusharkintateorioita. Tällaisilla malleilla on päätöksentekoa yleisesti jäsentävä ja havainnollistava vaikutus. Lainsäädännössä ei kuitenkaan ole pyritty asettamaan yhtä todistusharkintamallia muiden edelle, vaan pyritty havainnollistamaan näyttökynnyksen korkeutta. Näyttökysymyksen ratkaisussa voidaan kuitenkin erottaa kaksi osaa. Ensinnäkin tuomarin tulee ottaa kantaa siihen, mikä on esitetyn todisteiden näyttöarvo eli todistusvoima (todistusharkinta). Tuomarin on harkittava, miten vahvaa tukea todiste antaa sille, että todistettava asia on tapahtunut tai on totta. Toiseksi tuomarin on harkittava, antavatko todisteet niin vahvaa tukea todistettavalle asialle, että näyttökynnys ylittyy, jolloin asiantila otetaan tuomion pohjaksi (näytön riittävydestä päättäminen). Tällöin tuomari vertaa näytön todistusvoimaa edellytettyyn näyttökynnykseen. Käytännössä nämä kaksi kysymystä sulautuvat kokonaisuudeksi.

Ehdotetussa laissa näyttökynnykselle on pyritty antamaan kuvaava nimitys, mikä samalla valaisee näyttökynnyksen korkeutta eri asiaryhmissä. Lainvalmistelun aikana on pohdittu myös muita kuin nyt esitettyjä muotoiluja. Riita-asioissa näitä ovat olleet ainakin "riittävä näyttö", "todennäköiset syyt", "vakuuttava näyttö" ja "luotettava näyttö". Lakivaliokunnan käsityksen mukaan näihin kaikkiin liittyy omat ongelmansa. Valiokunta korostaa hallituksen esityksen perusteluiden (s. 46/II) mukaisesti sitä, että riita-asioissa "uskottavan näytön" edellytyksel-

lä ei ole tarkoitus muuttaa nykyistä käytäntöä vaan kuvata laissa näyttökynnys.

Rikosasioissa korkein oikeus on vuodesta 2002 lähtien käyttänyt ilmaisua "varteen otettava epäily". Kun lakiin on tarkoitus tältäkin osin kirjata oikeuskäytännössä omaksuttu näyttökynnys, on valiokunnan käsityksen mukaan perusteltua käyttää ylimmän oikeusasteen omaksu-maa muotoilua, kun mitään erityisiä vastasyitä ei ole tullut esiin. Ehdotettu 3 §:n 2 momentin kyn-nys "ei varteenotettavaa epäilyä" vastaa, mitä laajasti muissakin maissa käytetään.

4 §. Ehdotetun 1 momentin mukaan tuomio-istuin soveltaa lakia viran puolesta. Asianosai-nen saa antaa tuomioistuimelle kirjallisen selvi-tyksen siitä, miten lakia olisi sovellettava. Selvi-tyksen laatijaa tai muuta henkilöä voidaan kuul-la henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, jos tuo-mioistuin katsoo sen tarpeelliseksi.

Kuten hallituksen esityksessä on todettu, vaikka kysymys on oikeustieteellisestä asiantun-tijalausunnosta, selvityksen laatija ei ole asian-tuntija tai todistaja taikka muu luvussa tarkoitet-tu todistuskeino. Käytetty ilmaisu "lain sovelta-minen" viittaa siihen, että oikeustieteellisessä asiantuntijalausunnossa ei säännönmukaisesti ainoastaan abstraktilla tasolla esitetä suosituk-sia siitä, miten lakia olisi tulkittava. Lausunnois-sa otetaan myös kantaa siihen, miten lakia olisi sovellettava tapauksessa vedottuihin tai muuten esiin tullessiin tosiseikkoihin.

5 §. Ehdotetun 1 momentin mukaan näyttö ei ole tarpeen yleisesti tunnetusta seikasta. Voi-massa olevan oikeuden mukaan näyttö ei ole tar-peen myöskään seikoista, jotka tuomioistuin vi-ran puolesta tietää (tuomioistuinnotorisuus). Tuomioistuinnotorisuudesta ei laissa enää sää-dettäisi.

Säännöksen tarkoitus on keventää menettelyä niin, ettei näyttöä esitetä seikasta, jonka käsillä olo on aivan selvää kaikille oikeudenkäyntiin osallisille. Yleistä notorisuutta ei tule tulkita liian ahtaasti esimerkiksi siten, että lähestul-koon kaikkien ihmisten pitäisi tuntea seikka. Tulkinnassa tulee ottaa huomioon säännöksen

tarkoitus ja prosessiin osallisten taustat. Toisaal-ta tietyissä asiaryhmissä, kuten esimerkiksi soti-lasoikeudenkäynneissä, notorisuus voi asettua hieman eri tasolle.

Valiokunta myös huomauttaa, että säännös ei koske lainsoveltamista koskevaa kysymystä, ku-ten esimerkiksi sitä, että onko jokin huumaus-aine rikoslain (39/1889, jäljempänä myös RL) 50 luvussa tarkoitettu erittäin vaarallinen huu-mausaine.

11 §. Ehdotetun 1 momentin mukaan tuomiois-tuimen päätösneuvottelun sisällöstä ei saa todis-taa. Lakivaliokunta pitää neuvottelusalaisuutta koskevaa todistamiskieltoa tärkeänä tuomio-istuimen toiminnan riippumattomuuden turvaa-miseksi. Kielto on myös omiaan parantamaan tuomioistuimen ratkaisutoiminnan laatua (ks. myös LaVL 14/1998 vp, s. 4/II).

Valiokunta ei ehdota ehdotettuun säännök-seen muutoksia, mutta korostaa, että todistamis-kielto koskee nimenomaan päätösneuvottelun si-sältöä, toisin sanoen suullisia tai kirjallisia tieto-ja, joilla on merkitystä asian ratkaisemisen kan-nalta. Todistamiskielto on siis rajattu, eikä se koske kaikkia päätösneuvottelun tapahtumia tai päätösneuvotteluun muuten liittyviä tietoja.

12 §. Ehdotetussa pykälässä säädetään virka-miehen ja tähän rinnastettavan henkilön velvol-lisuudesta kieltäytyä todistamasta. Tarkoitus ei ole laajentaa todistamiskiellon alaa vaan selven-tää todistamiskiellon alaisen virkasalaisuuden määritelmää ja tehdä lainkäytöstä yhdenmukai-sempaa ja ennakoitavampaa. Kysymys on pi-kemminkin virkasalaisuuden alan rajoittamises-ta, koska voimassa olevassa OK 17 luvussa vir-kasalaisuudeksi on alun perin ja nykyisinkin kat-sottu kaikki ne tiedot, joista on säädetty salassa-pitovelvollisuus julkisuuslaissa tai muussa lais-sa. Oikeustilaa ei kuitenkaan voida pitää selvä-nä. Virkasalaisuutta koskeva todistamiskielto on nykyään ehdoton, mutta esityksen mukaan todis-tamiskielto väistyisi, jos se, jonka hyväksi salas-apitokielto on säädetty, suostuu todistamiseen.

Valiokunta ehdottaa pykälään useita muutok-sia, jotka liittyvät nyt käsittelyssä olevan esityk-

sen yhteensovittamiseen aikaisemmin hyväksytyjen hallituksen esitysten kanssa (HE 65/2014 vp ja HE 71/2014 vp).

Valiokunta ei ehdota muutoksia pykälän *1 momenttiin*. Valiokunta kuitenkin huomauttaa, että sinänsä ehdottomaksi esitetty virkamiehen todistamiskielto ei viitattujen säännösten — lähinnä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 11 §:n 2 momentin — sisällön vuoksi ole ehdoton. Hallituksen esityksen perusteluissa (s. 63—64) korostetaan tältä osin asianmukaisesti virkamiehen vaitiolovelvollisuuden ja todistamiskiellon asettamisen tapauskohtaista punnintaa tuomioistuimessa. Valiokunta korostaa, että tässä harkinnassa tulee ottaa huomioon asian laatu siten, että vakavaa rikosta koskevassa asiassa on suurempi intressi todistamiskiellon väistymiselle.

Valiokunta ehdottaa pykälään uutta *2 momenttia*. Momentin mukaan todistaa ei saisi tiedosta, jota asianosainen ei ole oikeutettu saamaan esitutkintalain 4 luvun 15 §:n, pakkokeinolain (806/2011, jäljempänä myös PKL) 10 luvun 62 §:n tai poliisilain 5 luvun 60 §:n nojalla, ellei se, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty, suostu todistamiseen.

Esitutkinta-aineiston asianosaisjulkisuutta koskevaa ETL:n 4 luvun 15 §:ää on muutettu 1 päivänä joulukuuta 2014 voimaan tulleella lailla 818/2014 (ks. HE 71/2014 vp ja LaVM 7/2014 vp). ETL:n kyseinen pykälä on erityissäännös suhteessa julkisuuslakiin, ja sen 2—4 momentissa säädetään perusteista rajoittaa asianosaisen oikeutta saada tietoa esitutkinta-aineistosta. Rajoituksista asianosaisjulkisuuteen säädetään lisäksi salaisia pakkokeinoja ja salaisia tiedonhankintakeinoja koskevissa PKL:n 10 luvun 60 ja 62 §:ssä ja poliisilain (872/2011, jäljempänä myös PolL) 5 luvun 58 ja 60 §:ssä, joihin ETL:n 4 luvun 15 §:n 5 momentissa viitataan.

Lakivaliokunta katsoo, että yhdenmukaisesti ehdotetun 1 momentin kanssa todistamiskiellon tulee koskea myös niitä tietoja, joita asianosainen ei ole oikeutettu saamaan mainittujen ETL:n, PKL:n tai PolL:n säännösten nojalla. Koska näiden säännösten perusteella salassapito voi perustua myös erittäin tärkeään yksityiseen

etuun, tällaisissa tapauksissa todistamiskielto kuitenkin väistyisi vastaavasti kuin 1 momentin mukaan silloin, kun se, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty, suostuu todistamaan.

Hallituksen esityksen mukaisessa 2 momentissa säädettäisiin syyttäjälaitoksen tai rikostorjuntaviranomaisen palveluksessa olevalle velvollisuus tai oikeus kieltäytyä muun muassa poliisin teknisistä tai taktisista menetelmistä ja luottamuksellisia tietoja antaneen henkilöllisyydestä. Asianosaiselta salassa pidettävä tieto voi kuitenkin olla mainittujen ETL:n, PKL:n tai PolL:n säännösten mukaan muutakin kuin hallituksen esityksen mukaisessa 2 momentissa tarkoitettua tietoa, esimerkiksi tietoa, joka on salassa pidettävä valtion turvallisuuden varmistamiseksi (LaVM 7/2014 vp, s. 4/I). Esitutkinta-, pakkokeino- tai poliisilain nojalla asianosaiseltakin salassa pidettäviä tietoja olisi käytännössä syyttäjälaitoksen ja rikostorjuntaviranomaisten henkilöstöllä. Kuitenkin näitä tietoja voi olla myös esimerkiksi muilla esitutkinnan asianosaisilla ja heidän avustajillaan. Siksi uuden 2 momentin mukainen todistamiskielto on perusteltua säätää henkilölliseltä soveltamisalaltaan yleiseksi.

Valiokunnan ehdottaman uuden 2 momentin myötä hallituksen esityksen 2 momentti, johon ei ehdoteta muutoksia, siirtyisi pykälän *3 momentiksi*.

Valiokunta ehdottaa pykälään myös uutta *4 momenttia*. Sen mukaan todistaa ei saa viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n 1 momentin 28 kohdassa tarkoitetuista todistajansuojeluohjelmaa koskevaan rekisteriin tallennetuista tiedoista eikä muista todistajansuojeluohjelmaa koskevista tiedoista. Tiedoista saa kuitenkin todistaa, jos ajetaan syytettä todistajansuojeluohjelmalla suojeltavaan henkilöön kohdistuneesta rikoksesta.

Hallituksen esityksen HE 65/2014 vp pohjalta säädettiin laki todistajansuojeluohjelmasta. Samassa yhteydessä OK 17 lukuun lisättiin uusi 23 a §. Valiokunnan ehdottamassa uudessa 4 momentissa on kyse tämän säännöksen siirtämisestä ehdotetun 12 §:n 4 momentiksi.

Edellä mainitussa hallituksen esityksessä OK 17 luvun 23 a §:n perustelut olivat puutteelliset, mihin valiokunta kiinnitti huomiota esityksestä antamassaan lausunnossa (LaVL 15/2014 vp). Perusteluista ei käynyt selvästi ilmi, onko todistaja tai kuultava velvollinen tuomioistuimessa tapahtuvan kuulemisen yhteydessä esimerkiksi vastaajan tai hänen avustajansa kysyessä ilmaisemaan, että hän on suojeltavana mukana todistajansuojeluohjelmassa tai että hänelle on viranomaisen toimesta luvattu pääsy mukaan ohjelmaan.

Valiokunta toteaa, että uuden 4 momentin mukaisen todistamiskiellon tarkoituksena on suojella todistajansuojeluohjelmassa olevaa henkilöä. Tiedot ohjelmassa olemisesta tai sellaiseen menemisestä ovat luonteeltaan sellaisia, että niiden ilmaiseminen voi vakavasti vaarantaa suojeltavan turvallisuuden. Valiokunnan mukaan nämä tiedot ovat ehdotetussa säännöksessä tarkoitettuja muita todistajansuojeluohjelmaa koskevia tietoja ja siten todistamiskiellon alaisia. Valiokunta kiinnittää huomiota myös siihen, että ehdotetussa säännöksessä käytetystä sanamuodosta "Todistaa ei saa -" seuraa, että todistamiskielto on henkilölliseltä soveltamisalaltaan yleinen ja poikkeukseton.

Edellä ehdotettujen uusien momenttien vuoksi hallituksen esityksen 12 §:n 3 momentti ehdotetaan siirrettäväksi pykälän 5 *momentiksi*.

13 §. Ehdotetussa 3 *momentissa* asianajajan, ns. lupalakimiehen ja julkisen oikeusavustajan todistamiskielto laajennetaan koskemaan ns. oikeudenkäyntiasiassa saatujen tietojen lisäksi myös muussa tehtävässä saatuja yksityisen ja perheen salaisuutta sekä liike- tai ammattisalaisuutta koskevia tietoja. Todistaa saisi kuitenkin päämiehen suostumuksella.

Säännöksestä tai sen perusteluista ei ilmene, onko asianajajalla todistamisoikeus vai -velvollisuus, kun hänen päämiehensä suostuu todistamiseen. Lakivaliokunnan saaman selvityksen mukaan esityksessä ei ole tarkoitettu poiketa nykyisestä tulkinnasta, jonka mukaan suostumuksen johdosta asianajajalla on velvollisuus todistaa. Asianajajalla ei ole lähtökohtaisesti

henkilökohtaista intressiä kieltäytyä todistamasta päämiehensä olosuhteista, vaan todistamiskielto perustuu asianajajan ja päämiehen välisen luottamussuhteen suojelemiseen niin, ettei asianajaja lähtökohtaisesti saa ilman suostumusta todistaa päämiehensä hänelle uskomista asioista. Sanottu pätee myös muihin tilanteisiin, joissa todistamiskielto väistyy sen suostumuksella, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty.

Valiokunta huomauttaa siitä, että tarkoituksena ei ole, että todistamiskielto koskisi kaikkia lakimiehiä, jotka toimivat oikeudellisina avustajina tai neuvonantajina ammatikseen taikka satunnaisesti. Todistamiskielto rajataan koskemaan nimenomaan asianajajia, lupalakimiehiä ja julkisia oikeusavustajia. Viimeksi mainitut toimivat virkavastuulla, kun taas asianajajia ja lupalakimiehiä koskevat erityiset kelpoisuusvaatimukset ja heidän toimintaansa myös valvotaan. Ehdotetulla rajoituksella pyritään siihen, ettei todistamiskielto ulotu tarpeettoman laajalle ja mahdollista aiheettomia väitteitä todistamiskiellosta.

Edellä todettu ei kuitenkaan tarkoita sitä, että muu lakimies olisi aina velvollinen todistamaan. Hänen asemansa ratkaistaisiin ehdotetun OK 17:22.2:n mukaan, jossa säädetään mm. asianajajan palveluksessa tai apuna toimineen henkilön velvollisuudesta kieltäytyä todistamasta.

Ehdotetun 3 momentin viimeisen virkkeen mukaan tuomioistuin voi velvoittaa asianajajan todistamaan, jos syyttäjä ajaa syytettä rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta tai jos erittäin tärkeät syyt sitä vaativat. Valiokunnalle on esitetty, että säännös voi vaikeuttaa mm. talousrikos-tutkintaa, koska todistamiskiellon murtaminen rikoksen törkeysasteen nojalla ei onnistuisi talousrikoksissa, joissa rangaistusasteikoissa ei yleensä ole enimmäisrangaistuksena vähintään kuuden vuoden vankeutta. Valiokunnan mukaan huolenaihe on perusteeton. Todistamiskiellon voisi säännöksen loppuosan mukaan murtaa "jos erittäin tärkeät syyt sitä vaativat". Näitä erittäin tärkeitä syitä käsitellään säännöksen perustelu-

jen (s. 70) mukaan 11 §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa (s. 61). Ehdotettu todistamiskielto on siis tilannekohtaisen harkinnan perusteella murrettavissa myös talousrikostutkinnassa erittäin tärkeiden syiden vuoksi.

14 §. Ehdotetun 1 momentin mukaan lääkärit ja muut terveydenhuollon ammattihenkilöt eivät pääsäännön mukaan saa todistaa henkilön tai hänen perheensä terveydentilaa koskevasta arkaluonteisesta tiedosta tai muusta henkilön tai perheen salaisuudesta.

Henkilön terveydentilaa koskevat seikat ovat yleisen salassapitovelvollisuuden alaisia. Todistamiskiellon osalta on kuitenkin punnittava oikeudenkäyntiin liittyvän näytön saamisen tarvetta suhteessa esimerkiksi yksityiselämään. Tältä osin merkitystä on myös sillä, että oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (370/2007) 9 §:n mukaan istunto voidaan pitää suljetuin ovin käsiteltäessä henkilön terveydentilaan liittyviä seikkoja. Tällaisia tietoja sisältävät oikeudenkäyntiasiakirjat voidaan lain 24 §:n mukaan määrätä salassa pidettäväksi.

Ehdotettu arkaluonteisuuden käsite vastaisi oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 9 §:n 1 momentin 2 kohtaa. Sitä on käsitelty mainitun pykälän perusteluissa (HE 13/2006 vp, s. 40–41). Niiden mukaan henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihuoltoon liittyvää tietoa ei oikeudenkäynnin korostetusta julkisuudesta johtuen tarvitse sinällään suojata niin voimakkaasti kuin tiedon ollessa muun viranomaisen kuin tuomioistuimen hallussa. Esimerkiksi pahoinpitelyasian asianomistajaa koskeva lääkärintodistus on tyypillisesti sellainen asiakirja, joka ei ole lain mukaan muutoin kuin poikkeuksellisesti suoraan lain nojalla salassa pidettävä. Arkaluonteisista terveydentilatiedoista olisi pahoinpitelyasiassa kysymys lähinnä esimerkiksi silloin, jos pahoinpitely olisi aiheuttanut asianomistajalle mielenterveyteen liittyviä sairauksia tai vammat ilmenisivät sukuelimien alueella.

Valiokunnan mukaan todistamiskieltoa ei tule laajentaa ehdotettua laajemmin kysymyksiin, joissa ei ole painavaa intressiä rajoittaa todisteluja.

15 §. Ehdotetun 2 momentin mukaan asianajaja tai lääkäri taikka muu 13 tai 14 §:ssä tarkoitettu henkilö saa todistamiskiellon estämättä todistaa siltä osin kuin tiedon ilmaiseminen on välttämättöntä puolustuksen järjestämiseksi häntä tai hänen alaistaan tai apulaistaan vastaan esitetyn rangaistusvaatimuksen tai muun rikokseen perustuvan vaatimuksen vuoksi taikka hänelle asianomistajana kuuluvien oikeuksien käyttämiseksi.

Ehdotettu säännös on uusi. Oikeuskäytännössä on aikaisemmin katsottu, että asianajajan salassapitovelvollisuus väistyy, kun se on välttämättöntä päämiehen asianajajaan kohdistuvan menettelyn vuoksi oikeudellisen vaaran torjumiseksi ja puolustautumistarpeen vuoksi (KKO 2006:61, HE s. 73/I).

Momentissa säädettäisiin kahdesta erilaisesta tilanteesta. Ensinnäkin momentin alun mukaan todistamiskielto väistyisi, kun esimerkiksi lääkäri on rikoksesta epäilty tai häneen kohdistetaan muu rikokseen perustuva vaatimus. Perusteluissa on täsmennetty, että kysymyksessä voi olla rangaistusvaatimuksen lisäksi muu rikokseen perustuva julkisoikeudellinen vaatimus, kuten menettämiskaatus taikka rikokseen perustuva vahingonkorvausvaatimus tai muu yksityisoikeudellinen vaatimus. Toiseksi todistamiskielto väistyy, kun esimerkiksi lääkäri on asianomistajan asemassa, jolloin hän voi vaatia rangaistusta rikoksesta sekä esittää rikokseen perustuvan vahingonkorvausvaatimuksen tai muun yksityisoikeudellisen vaatimuksen (HE s. 73/I).

Perusteluissa ei ole kannanottoa siitä, voiko todistamiskielto väistyä, jos lääkärin tekemäksi väitetyn tai todetun rikoksen johdosta hänelle haetaan lähestymiskieltoa tai jos lääkäri hakee suojakseen lähestymiskieltoa häneen kohdistuneen rikoksen perusteella. Valiokunta toteaa tältä osin, että jos todistamiskielto on jo rangaistusvaatimuksen käsittelyn yhteydessä väistynyt, ei

ole perusteltua katsoa, että todistamiskiello säilyisi erikseen vaadittaessa samaan rikokseen perustuvaa lähestymiskielloa tai puolustauduttaessa tätä vaatimusta vastaan. Muissakaan tilanteissa ei ole syytä pitää kiinni todistamiskiellosta, jos vaatimus lähestymiskiellosta olisi voitu käsitellä rangaistusvaatimuksen yhteydessä.

Perusteluissa on todettu (HE s. 73/II) todistamiskiellon väistyvän, kun lääkärin avustaja tai apulainen on rikoksen uhri. Tämä ei ilmene selvästi pykälästä, minkä vuoksi valiokunta ehdottaa 2 momentin lopun tarkentamista.

18 §. Ehdotetun 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus kieltäytyä todistamasta siltä osin kuin todistaminen saattaisi hänet tai häneen 17 §:n 1 momentissa tarkoitettussa suhteessa olevan henkilön syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi hänen tai häneen mainitussa suhteessa olevan henkilön syyllisyyden selvittämiseen.

Esityksessä ehdotetaan pysytettäväksi se, että vain syytetyllä on paitsi oikeus olla vaiti myös oikeus valehdella oikeudenkäynnissä (ehdotettu OK 17:26, HE s. 95/II). Sama pätee esitutkinnassa epäillyn asemassa olevaan.

Todistajalla olisi edelleen oikeus olla vaiti momentissa tarkoitettulla tavalla, mutta jatkossakin todistajan olisi pysyttävä rangaistuksen uhalla totuudessa vastaavalla tavalla kuin todistajien yleensäkin, jos hän suostuu todistamaan raskauttavista tiedoista. Valiokunta katsoo, että ratkaisu KKO 2011:46 ei perustele valehteluoikeuden myöntämistä todistajille. Tapauksessa oli kysymys siitä, että henkilö oli antanut verotarkastuksessa sinänsä rangaistavalla tavalla vääriä tietoja seikoista, joista samanaikaisesti vireillä olevassa esitutkinnassa häntä on epäilty törkeästä veropetoksesta. Henkilö ei siten ollut todistajan vaan asianosaisen (verovelvollinen, epäilty) asemassa molemmissa menettelyissä. Jatkossa tämänkaltaisiin tilanteisiin sovelletaan ehdotettua OK 17:25.2:ia.

Ehdotetun 2 momentin osalta valiokunta korostaa, että esitutkintaviranomainen ja syyttäjä mahdollisuuksien mukaan hankkivat ja varautuvat esittämään todistelua uhkaamisesta ja painostuksesta, mikäli sellaista epäillään esiinty-

neen. Lainsäätäjän suhtautuminen lähisuhdeväkivaltaan on 2000-luvulla tiukentunut. Valiokunta pitää siten tärkeänä, ettei uudistus heikennä lähisuhdeväkivallan uhrin asemaa. Tämän vuoksi säännöksen soveltamiskäytäntöä tulee tarkoin seurata.

19 §. Ehdotetun pykälän mukaan liike- tai ammattisalaisuudesta saa kieltäytyä todistamasta, jolleivät erittäin tärkeät syyt ottaen huomioon asian laatu, todisteen merkitys asian ratkaisemisen kannalta ja seuraukset sen esittämisestä sekä muut olosuhteet vaadi todistamista. Ehdotetun OK 17:43.2:n mukaan, jos todistajalla tai asiantuntijalla on oikeus kieltäytyä todistamasta, puheenjohtajan on ilmoitettava se kuultavalle ja kerrottava, että jollei hän tahdo käyttää hyväkseen tätä etua, hänellä on sama totuusvelvollisuus kuin muillakin todistajilla tai asiantuntijoilla.

Lakivaliokunta toteaa selvyyden vuoksi, että kieltäytymisoikeus on ehdoton, jollei tuomioistuimella velvoita todistamaan. Säännöksen soveltamisessa merkitystä ei ole sillä, minkä vuoksi asianomainen henkilö kieltäytyy todistamasta. Tästä seuraa, ettei tuomioistuimen tule lähtökohtaisesti tutkia asiaa lähemmin, kun henkilö on kieltäytynyt todistamasta. Muunlainen menettely ei vastaisi ehdotetun 43.2 §:n tarkoitusta mahdollistaa kieltäytymisoikeuden käyttäminen, ja se saatettaisiin kokea asiattomana painostuksena saada henkilö todistamaan. Eri asia on, että tuomioistuimen on kontrolloitava, että edellytykset kieltäytymisoikeuden käyttämiselle ovat olemassa ja, jos henkilö kieltäytyy todistamasta, hänen on ilmoitettava kieltäytymisensä peruste ja saatettava todennäköiseksi sitä tukevat seikat ehdotetun OK 17:23:n mukaisesti.

Kieltäytymisoikeus on asianomaisella todistajalla, joka myös päättää sen käyttämisestä. Tässä ja muissakaan kieltäytymisoikeuksia koskeissa säännöksissä ei säädetä kieltäytymisoikeutta käyttäneen tai käyttämättä jättäneen ja muun henkilön välisistä suhteista. Jos esimerkiksi työnantaja liikesalaisuuden haltijana ja työntekijä sopivat, että työntekijällä on velvollisuus olla ilmaisematta liikesalaisuuksia ulkopuolisille, tällaisen sopimuksen ja sen rikkomi-

sen merkitys heidän välillään ratkaistaan yksityisoikeudellisten sääntöjen mukaan. Tuomioistuim ei voi tulla sidotuksi ulkopuolisten tekemään sopimukseen todistamisesta, eikä tuomioistuimen kannalta ole muutenkaan merkitystä sillä, että todistajan kieltäytymisoikeuteen vetoaisi joku muu kuin todistaja itse.

22 §. Ehdotetun pykälän 2 *momentin* mukaan mm. asianajajan ja lääkärin palveluksessa olevalla tai apuna toimineella on sama oikeus kieltäytyä todistamasta kuin asianajajalla tai lääkärillä. Momentti tulisi sovellettavaksi muiden kuin terveydenhuollon ammattihenkilöiden kohdalla, joita koskee luvun 14 §. Käytännössä kysymykseen voisivat tulla esimerkiksi sihteerit, vastaanottovirkailijat sekä laskutuksesta ja arkistoinnista huolehtivat henkilöt. Momentin soveltamista yksittäisessä tapauksessa on harkittava perusteluissa mainitun lähtökohdan valossa: salassapito-oikeutta tai -velvollisuutta ei pidä voida kiertää niin, että kuullaan esimerkiksi lääkärin asemesta hänen alaistaan tai apuna toimintanutta henkilöä. Apuna toimiminen ei ole myöskään sidottu henkilön muodolliseen asemaan, kuten palveluksessa olemiseen.

Valiokunta on edellä ehdottanut 12 §:n muuttamista niin, että siihen lisätään uusi 2 ja 4 momentti ja 2 momentti siirretään 3 momentiksi ja 3 momentti 5 momentiksi. Tämän vuoksi valiokunta ehdottaa, että 22 §:n 3 *momentin* viittaus-säännökseen tehdään tarkistus.

24 §. Ehdotetun 1 *momentin* 1 *kohdan* mukaan riita-asiassa, jossa sovinto on sallittu, asianosaisten suostumuksella voitaisiin käyttää todisteena kirjallista todistajankertomusta. Valiokunta painottaa, että säännöksen mukaan kaikkien asianosaisten tulee suostua kirjallisen todistajankertomuksen käyttöön. Tuomioistuin voi prosessin johdossaan kiinnittää tarvittaessa asianosaisten huomion suostumuksen merkitykseen ja esittää harkittavaksi todistajan kuulemist suullisesti. Käytännössä kirjallinen kertomus voisi olla perusteltu silloin, kun todistaja kertoo kokonaisuuden kannalta vähäisestä yksityiskohdasta tai kun todistajankertomuksen uskotta-

vuutta ei ylipäätyään ole aiheutta riitauttaa tai kun todistajankertomus käsittelee asiantuntijatodistelua lähenevään tapaan esimerkiksi teknisiä tai lääketieteellisiä kysymyksiä.

Ehdotetun 3 *momentin* mukaan esitutkinnassa videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan muuhun kuva- ja äänitallenteeseen tallennettua kuulustelua voidaan tietyissä tilanteissa käyttää todisteena, jos syytetylle on varattu esitutkinnassa asianmukainen mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä. Menettely olisi mahdollinen silloin, kun asianomistajana on 1) henkilö, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta tai jonka henkinen toiminta on häiriintynyt, 2) 15—17-vuotias henkilö, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohdaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu taikka jos 3) rikoslain 20 luvun 1—7 §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen asianomistaja ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi.

Yleisperusteluista ilmenevistä syistä valiokunta ehdottaa 3 *momentin* 3 *kohdan* muuttamista ja uuden 4 *kohdan* säätämistä. Kohtaan 3 jäisi hallituksen esitystä vastaava sääntely niin, että se koskisi vain 15—17-vuotiaita seksuaalirikosten asianomistajia. Lakivaliokunta ehdottaa, että muutetussa 3 kohdassa 15—17-vuotiaiden seksuaalirikosten asianomistajien kohdalla tallenteen käyttö on ikäryhmän erityispiirteiden vuoksi perusteltua säätää riippumaan siitä, haluaako henkilö tulla kuulluksi tuomioistuimessa. Näin on valiokunnan mukaan perusteltua säätää siitä huolimatta, että jo 2 kohdassa säädetään 15—17-vuotiaista asianomistajista; 2 kohta ei olisi yhtä velvoittava kuin muutettu 3 kohta. Valiokunta kuitenkin huomauttaa siitä, että sääntely voi johtaa ongelmallisiin tilanteisiin näytön arvioinnissa. Tämän vuoksi asianomistajalle tuleekin tehdä esitutkinnassa selkoa niistä riskeistä, joita näytön jättäminen tallenteen varaan saattaa aiheuttaa.

Uuteen 4 kohtaan otettaisiin täysi-ikäisiä seksuaalirikosten asianomistajia koskeva sääntely. Täysi-ikäisten seksuaalirikosten uhrien osalta luovuttaisiin yleisperusteluissa esitetyillä perusteilla siitä, että pelkkä asianomistajan oma tahto olla todistamatta oikeudenkäynnissä voisi olla

peruste hyödyntää esitutkintatallennetta todisteena. Valiokunta ehdottaa, että esitutkintatallennetta voitaisiin käyttää todisteena asianomistajan kuulemisen sijaan, jos kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi hänen terveytensä tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa. Tällainen haitta voi valiokunnan mukaan olla tuomioistuinkuulemisesta aiheutuva muu kuin sairaudeksi luettava psyykkisen tilan häiriintyminen, joka vaikeuttaa merkittävästi asianomistajan mahdollisuuksia elää normaalia elämää ja joka ilmenee esimerkiksi vakavana keskittymiskyvyn puutteena tai pelkotilana. Ehdotetussa säännöksessä viitataan seksuaalirikoksia koskeviin RL:n 20 luvun 1—7 §:iin. Hallituksen esityksen antamisen jälkeen lukua on muutettu lailla 509/2014 siten, että pakottamista sukupuoliyhteyteen koskeva 3 § on kumottu ja lukuun on säädetty uusi seksuaalista ahdistelua koskeva 5 a §. Nämä muutokset aiheuttavat tarpeen säätää 3 ja 4 kohdat siten, että niissä mainitaan pykälät, joihin säännöstä sovelletaan. Kohdissa tarkoitettuja seksuaalirikoksia olisivat raiskaus, törkeä raiskaus, pakottaminen seksuaaliseen tekkoon, seksuaalinen hyväksikäyttö, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Voimassa olevassa laissa vastaavat kriminalisoinnit ovat RL:n 20 luvun 1, 2, 4, 5, 6 ja 7 §:ssä. Valiokunta ei pidä perusteltuna lisätä kohtaan muita rikoksia.

Valiokunta huomauttaa edelleen, että säännöksen myötä voidaan joutua myös tilanteeseen, jossa seksuaalirikosasian vastaaja haluaa esittää asianomistajalle kysymyksiä käsittelyssä esiintulleiden seikkojen johdosta. Tällöin on mahdollista joko täydentää esitutkintaa kesken prosessin taikka kuulla vastaajaa pääkäsittelyssä. Jälkimmäisessä tilanteessa 3 momentissa säädettyjen edellytysten tulee täyttyä. Valiokunnan käsityksen mukaan tällaisissa tilanteissa on kuitenkin vaikea nähdä, että asianomistajan kuuleminen esitutkinnassa olisi hänen kannaltaan parempi vaihtoehto kuin esimerkiksi hänen kuulemisensa tuomioistuimessa vastaajan läsnä olematta.

Tallennettu kertomus ilman kyselymahdollisuutta pääkäsittelyssä antaa lähtökohtaisesti nor-

maaliprosessia heikommät edellytykset näytön arviointiin. Tältä osin valiokunta korostaa vastaajan oikeusturvan edellyttävän, ettei tallennettuun kertomukseen vetoaminen saa alentaa näyttökynnystä rikosasiassa.

25 §. Ehdotettu 2 momentti koskee itsekriminointisuoja. Korkein oikeus on EIT:n ratkaisujen perusteella katsonut itsekriminointisuoja koskevan oikeudenloukkauksen korjaamattomuuden merkitsevän sitä, että oikeudenkäynti voi yleensä olla oikeudenmukainen vain, mikäli syyllisyyttä arvioitaessa ei nojaututa sellaisiin epäillyn lausumiin, joita rasittaa tällainen oikeudenloukkaus. Ehdotuksessa on kysymys jo nykyisin noudatettavan käytännön säätämisestä lakiin.

Ehdotetun pykälän *ensimmäisen virkkeen* mukaan rikosasiassa ei saa hyödyntää 18 §:ssä säädetyn vaitiolo-oikeuden vastaisesti hankittua todistetta.

Momentti on tulkittavissa siten, että sen välitön soveltaminen ulottuisi myös tuomioistuinkäsittelyä aikaisempaan vaiheeseen, kuten esitutkintaan. Tätä tukee myös se seikka, että tuomioistuin on nimenomaisesti mainittu pykälän 1 ja 3 momenteissa, mutta ei 2 momentissa. Sinänsä säännöksen paikasta todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevassa OK 17 luvussa ja lainkohdan perusteluista käy selvästi ilmi, että säännös koskee tuomioistuimen velvollisuutta jättää todiste hyödyntämättä. Valiokunta ehdottaa kuitenkin selvyuden vuoksi 2 momentin muuttamista siten, että se koskee nimenomaisesti tuomioistuimia. Näin kirjoitustapa yhdenmukaistuisi säännöksen 1 ja 3 momentin kanssa. Valiokunta kuitenkin huomauttaa, että hyödyntämiskiellot tulee ottaa huomioon myös esitutkinnassa, mutta puheena olevan säännöksen suora soveltaminen esitutkinnassa saattaisi johtaa hankaliin tilanteisiin. Epäselviä tapauksia saattaa syntyä momentissa viitatus 17 luvun 18 §:n soveltamisessa, jossa viitataan saman luvun 17 §:n 1 momenttiin, jossa on määritelty läheisen käsite. Läheisyysuhteen arviointi itsekriminointisuojan kannalta tulee valiokunnan mukaan suorittaa tuomioistuimessa. Esitutkinnassa tällaiseen to-

distusaineistoon, jonka hyödynnettävyys on tulokinnanvaraista, tulisi kuitenkin voida tukeutua.

Yleisesti hyödyntämiskiellösääntelyn osalta on valiokunnan mukaan suotavaa, että epäilty taikka hänen avustajansa esimerkiksi esitutkinna loppulausunnossa vetoaisi hyödyntämiskielltoon, mikäli sen perusteet ovat tuolloin hänen tiedossaan. Näin väitteen perusteet voitaisiin selvittää jo esitutkinnassa ja ainakin ne tulisivat etukäteen syyttäjän ja tuomioistuimen tietoon. Epäiltyä ei voi pakottaa väitteen esittämiseen ennen oikeudenkäyntiä, mutta avustajalta voidaan edellyttää lojaalisuutta oikeudenkäyntimenettelyä kohtaan eli muun ohella sitä, että tämä ryhtyy toimiin, jolla selvästi edistetään menettelyn sujuvuutta ja ennaltaehkäistään oikeudenkäynnin viivästymistä.

Väärinkäsitysten välttämiseksi valiokunta toteaa, että itsekriminointisuoja säännös ei koske ennen esitutkinna aloittamista tapahtuneessa alustavassa puhuttelussa vapaaehtoisesti annettuja raskauttavia lausuntoja tai poliisille vapaaehtoisesti luovutettua aineistoa (kuten kirjanpitoa), vaikka henkilölle ei olisi ilmoitettu ETL 7:10:n mukaisesti hänen oikeudestaan olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen. Myös hallituksen esityksen perusteluissa (HE s. 89) on todettu, että itsekriminointisuoja ei koske vapaaehtoisesti annettuja lausumia, eikä käsillä oleva momentti siten tule näissä tilanteissa sovellettavaksi. ETL:n 7 luvun 10 §:n 2 momentissa (818/2014) tarkoitettua ilmoituksen merkitys liittyy siihen, onko henkilöllä ollut asianmukainen mahdollisuus järjestää puolustuksensa (ks. myös KKO 2012:45 ja KKO 2013:25). Ehdotettu säännös ei siis mahdollista sitä, että henkilö voisi vapaaehtoisesti luovuttamalla todisteita saada taktikoitua todisteita hyödyntämiskiellon piiriin, eikä käsillä oleva säännös anna siten henkilölle tilaisuutta valita sopivinta viranomaismenettelyä. Näin ollen vapaaehtoisesti luovutettua todistetta voidaan pykälän estämättä hyödyntää näyttönä.

Ehdotetun 2 momentin *toisen virkkeen* mukaan hyödyntämiskiello koskee myös todistetta, joka on hankittu muussa menettelyssä kuin esitutkinnassa tai rikosasian oikeudenkäynnissä

henkilöltä pakkokeinon käyttämisen uhalla tai muutoin vastoin hänen tahtoaan, jos hän oli tällöin epäiltynä tai vastaajana rikoksesta taikka esitutkinta tai oikeudenkäynti oli vireillä rikoksesta, josta häntä syytetään, ja jos todisteen hankkiminen rikosasiassa olisi ollut vastoin 18 §:ää.

Henkilölle voi olla laissa asetettu velvollisuus antaa tietoja muussa menettelyssä, kuten konkurssimenettelyssä tai verotusmenettelyssä, ja häneen voidaan säännöksen estämättä myös kohdistaa erilaisia keinoja tietojen saamiseksi. Muussa menettelyssä saatuja tietoja ei kuitenkaan saa momentin mukaan käyttää todisteena rikosasiassa, jos muussa menettelyssä ja rikosprosessissa on kysymys samasta asiasta ja jos menettelyjen välillä on ajallinen yhteys.

Valiokunta korostaa väärinkäsitysten välttämiseksi sitä, että säännöstä sovelletaan vain rikossyytettä käsittelevässä oikeudenkäynnissä, eikä se koske esimerkiksi veron määräämistä taikka muuta hallinnollista menettelyä. Se, että EIT ratkaisukäytännössään rinnastaa hallinnollisen sanktiomenettelyn jonkin ihmisoikeussopimuksen vähimmäisvaatimuksen osalta rikosasiaan, ei tarkoita, että tällaisissa asioissa noudatettaisiin rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyä taikka joitain sitä koskevia säännöksiä. Hallinnollisessa sanktiomenettelyssä hankittu tiedon hyödyntämiskelpoisuus ratkaistaan sitä koskevan erityislainsäädännön nojalla ja viime kädessä suoraan EIT:n ratkaisusta ilmenevän ihmisoikeussopimuksen tulkinnan nojalla.

Ehdotettu säännös tulisi sovellettavaksi esimerkiksi tilanteissa, joissa Verohallinto toimittaa verotarkastusta veroilmoituksen oikeellisuuden valvomiseksi ja samanaikaisesti on vireillä syyte tai aloitettu esitutkinta samaa veroilmoitusta annettaessa tapahtuneesta verorikoksesta. Tällöin kyseisessä verotarkastuksessa on otettava huomioon itsekriminointisuoja. Sääntely ei kuitenkaan koske verotusmenettelyssä saatuja tietoja, mikäli henkilö ei ole samaan aikaan epäiltynä tai vastaajana rikoksesta taikka jos esitutkinta tai oikeudenkäynti ei ollut vireillä.

Ehdotetussa sääntelyssä itsekriminointisuoja ulotetaan siis koskemaan niin sanottuja rinnak-

kaisia prosesseja. Sääntely kuitenkin vastaa voimassa olevaa oikeuskäytäntöä, eikä esityksellä ole tarkoitus muuttaa nykyistä oikeustilaa. Ne bis in idem -kiellosta, sitä koskevasta erityissääntelystä esimerkiksi verotuksessa (ks. laki erillisellä päätöksellä määrättävästä veron- tai tullinkorotuksesta, 781/2013) ja oikeuskäytännöstä seuraa, ettei tuomioistuimeen pitäisi tulla käsiteltäväksi rikosasiaa, jossa on kysymys samasta asiasta kuin rikosasiaan rinnastettavassa menettelyssä jo kertaalleen käsitellystä asiasta.

Rinnakkaisten prosessien osalta valiokunta toteaa myös selvennykseksi, että veron määräämistä koskeva menettely päättyy siihen, kun veron määräämistä koskeva päätös annetaan. Päätös voi olla esimerkiksi tuloverotuksessa tehtävä säännönmukainen verotuspäätös tai verotuksen oikaisupäätös. Ennen päätöksen tekemistä verovelvollinen on verolainsäädännön mukaisesti velvollinen antamaan veron määräämistä varten riittävät ja totuudenmukaiset tiedot, ja esimerkiksi ennen päätöstä tehtävä verotarkastus koskee veron määräämistä. Veron määräämistä koskevassa päätöksessä voidaan tällöin määrätä veronkorotus verolainsäädännön mukaisesti esimerkiksi verotarkastuksessa havaitun ilmoittamattoman tulon perusteella. Eri asia on, että verovelvolliselta veronkorotuksen uhallla vastoin hänen tahtoaan saatuja tietoja ei voida hyödyntää rinnakkaisessa rikosprosessissa.

Edellä todettujen näkökohtien lisäksi säännöksen soveltamisen kannalta on keskeistä, miten määritellään säännöksen ajallinen ulottuvuus ("epäiltyä tai vastaajana rikoksesta taikka esitutkinta tai oikeudenkäynti oli vireillä rikoksesta") ja ilmaisu "vastoin tahtoaan".

Valiokunta korostaa, että ehdotettu säännös sitoo hyödyntämiskiellon käyttämisen yksinomaan siihen tilanteeseen, jossa esitutkinta tai rikosoikeudenkäynti oli jo vireillä silloin, kun tieto annettiin muussa menettelyssä. Ajallinen yhteys on momentin mukaan kahdessa tilanteessa: ensinnäkin kun henkilön antaessa tietoja muussa menettelyssä hän olisi samasta asiasta esitutkinnassa rikoksesta epäiltyä tai syytettyä ja toiseksi kun esitutkinta on vireillä asiasta, josta henkilö sittemmin syytetään, vaikka hän

muussa menettelyssä tietoja antaessaan ei olisi-kaan vielä epäiltyä.

Ensin mainittu aikarajoitus ("epäiltyä tai syytettyä") perustuu EIT:n vakiintuneeseen tulkintakäytäntöön ja tarkoittaa ajankohtaa, jolloin henkilöä on kuultu esitutkinnassa rikoksesta epäiltyä taikka henkilöön on esitutkinnassa kohdistettu rikosepäilyn vuoksi muu merkittävä hänen oikeuksiinsa vaikuttava toimenpide.

EIT:n käytännössä on myös katsottu itsekriminointisuoja loukkaavaksi menettelytavaksi, jos todiste hankitaan, kun rikosoikeudenkäynti on vireillä tai se on odotettavissa. Ehdotettu toinen aikarajoitus ("esitutkinta tai oikeudenkäynti oli vireillä rikoksesta, josta häntä syytetään") perustuu tähän. Kyseessä on tilanne, jossa todisteen luovuttaja ei ole vielä muodollisesti epäiltyä, mutta esitutkinta on aloitettu koskien sitä rikosta, josta hänet myöhemmin asetetaan syytteeseen. Valiokunta korostaa, että rikosoikeudenkäynti voi olla ehdotetussa säännöksessä tarkoitettulla tavalla odotettavissa, kun rikosprosessin ensimmäinen vaihe, esitutkinta on aloitettu eli on tehty päätös esitutkinnan aloittamisesta. Valiokunta viittaa EIT:n useasti esittämään näkemykseen siitä, että itsekriminointisuojan tarkoituksena on suojata siltä, että viranomaiset ja erityisesti syyttäjät hankkisivat pakolla näyttöä syytteen tueksi (esim. Saunders v. Yhdistynyt kuningaskunta, suuri jaosto, 17.12.1996, kohta 68; ks. myös KKO 2014:82, kohta 18).

Valiokunnalle on myös esitetty, että momentissa käytetty ilmaisu "vastoin hänen tahtoaan" on liian lahea. Ehdotuksen tarkoituksena on, että kaikkien pakolla hankittujen todisteiden käyttö on lähtökohtaisesti kielletty, jos ajallisen ulottuvuuden kriteeri täyttyy. Valiokunta korostaa kuitenkin, että itsekriminointisuoja on vakiintuneesti tulkittu niin, ettei se koske jonkin viranomaistoimenpiteen passiivista sietämistä. Muun muassa asiakirjojen takavarikointi ja käyttäminen näyttönä asiakirjojen haltijaa vastaan on sallittua. Kuten hallituksen esityksessä (s. 89/I) ja perustuslakivaliokunnan lausunnossa (PeVL 39/2014 vp, s. 4/I) on todettu, itsekriminointisuoja ei loukkaa se, että henkilö joutuu sietämään passiivisesti esimerkiksi kotietsinnän toi-

mittamisen tai verinäytteen oton. Itsekriminointisuoja koskee niitä tilanteita, joissa henkilö pakotetaan aktiivisesti tuottamaan raskauttavia todisteita, kuten tunnustamaan tai kertomaan todisteen sijaintipaikka taikka johdattamaan todisteen luokse.

Ehdotetun 2 momentin *kolmannen virkkeen* mukaan, jos henkilö kuitenkin on muussa menettelyssä kuin rikosasian käsittelyssä tai siihen rinnastuvassa menettelyssä antanut lakisääteisen velvollisuutensa täyttämisen yhteydessä totuudenvastaisen lausuman taikka väärän tai sisällöltään totuuden vastaisen asiakirjan taikka väärän tai väärennetyn esineen, sitä saadaan hyödyntää todistena velvollisuuden vastaista menettelyä koskevassa rikosasiassa.

Kyseisellä 2 momentin viimeisellä virkkeellä varmistetaan, ettei ehdotettua säännöstä sovelleta lakimääräisiin ilmoitusvelvollisuuksiin niin, että velvollisuus niiden täyttämiseen vesittyy. Valiokunta huomauttaa siitä, ettei muissa menettelyissä, kuten veron määräämistä koskevassa menettelyssä, ole kysymys siitä, että henkilö olisi velvollinen ilmiantamaan itsensä rikoksesta (vrt. KKO 2014:67), vaan tietojenantovelvollisuus palvelee asianomaisen lainsäädännön tarkoituksen toteuttamista, kuten verotuksen oikeellisuutta tai konkurssipesän selvittämistä. Käytännössä tärkein tilanne on verotus, jossa säännönmukaisen veroilmoitusvelvollisuuden täyttämässä annettujen väärin taikka puutteellisten tietojen tulee edelleenkin johtaa rangaistusvastuuseen veropetoksesta. Tämä on myös EIT:n ratkaisukäytännön mukaista, ja tähän onkin nimenomaisesti viitattu esityksen perusteissa.

Ehdotetun 3 momentin mukaan tuomioistui-
men on jätettävä hyödyntämättä lainvastaisesti hankittu todiste myös, jos siihen on painavat syyt ottaen huomioon asian laatu, todisteen hankkimistapaan liittyvä oikeudenloukkauksen vakavuus, hankkimistavan merkitys todisteen luotettavuudelle, todisteen merkitys asian ratkaisemisen kannalta ja muut olosuhteet.

Ehdotettu 3 momentti olisi yleinen säännös lainvastaisesti hankitun todisteen hyödynnettävyydestä ja samalla poikkeus vakiintuneesti so-

velletusta vapaan todistelun periaatteesta. Hallituksen esityksen tarkoitus ei kuitenkaan ole tehdä suurta muutosta nykytilaan, koska oikeuskäytännössä on jo voitu päätyä hyödyntämiskiellon asettamiseen ihmisoikeusvelvoitteiden tai yleisten periaatteiden nojalla. Esityksen mukaan tuomioistuimella säilyisi laaja tapauskohtainen harkintavalta. Valiokunnan mukaan sen, että kielto on hyvin poikkeuksellinen, tulee yleisperusteissa esitetyin perustein käydä säännöksestä selvästi ilmi.

Valiokunta ehdottaa, että 3 momentin alun *presumptio* ("jätettävä hyödyntämättä") muutetaan toiseen muotoon siten, että tuomioistuin "saa hyödyntää myös lainvastaisesti hankittua todistetta". Tämä muutos vastaa esityksen perusteluja. Tästä pääsäännöstä poikkeamisen edellytykseksi valiokunta ehdottaa sitä, vaarantaako näin hankitun todisteen hyödyntäminen "oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista".

Edellä todetun mukaan ehdotetut 1 ja 2 momentit seuraavat Euroopan ihmisoikeuden linjaa todisteen asettamisesta hyödyntämiskieltoon. Hyödyntämiskieltojen osalta EIT:n ratkaisusta kolmantena tapauksena voidaan mainita viranomaisen toteuttama lainvastainen ns. rikosprovokaatio, jossa henkilö yllytetään tekemään rikos, jota hän ei olisi ilman yllytystä tehnyt. Tällaisessa tapauksessa EIT on pitänyt oikeudenkäyntiä kokonaisuudessaan epäoikeudenmukaisena. EIT on katsonut, että asia voidaan korjata asettamalla hyödyntämiskielto. Hallituksen esityksessä (s. 94/I) on katsottu, että Suomen oikeusjärjestyksen kannalta luontevin reagoimiskeino on hyödyntämiskielto.

Muissa tapauksissa EIT ei ole ottanut ehdotonta kantaa hyödyntämiskieltoon. EIT:n vakiintuneen linjan mukaan todistelu ja sitä koskeva sääntely järjestetään lähtökohtaisesti kansallisella tasolla. EIT:n tehtävä on arvioida menettelyn oikeudenmukaisuutta kokonaisuutena, ottaen huomioon syytetyn oikeudet sekä asianomistajan edut ja julkiset intressit sekä tarvittaessa todistajan oikeudet (esim. Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt kuningaskunta, suuri jaosto, 5.12.2011, kohta 118). Edelleen EIT on todennut, että lähtökohtaisesti sen tehtävänä ei ole

ottaa kantaa siihen, saadaanko lainvastaisesti hankittua todistetta hyödyntää (esim. Gäfgen v. Saksa suuri jaosto, 1.6.2010, kohdat 163—164).

EIT:n mukaan hyödynnettävyyteen liittyen on arvioitava, onko oikeudenkäynti ollut kokonaisuutena oikeudenmukainen todisteen hankkimistapa huomioon ottaen. Tässä arvioinnissa on kiinnitettävä huomiota lainvastaisuuden laatuun sekä siihen, onko ihmisoikeussopimusta mahdollisesti rikottu ja mahdollisen loukkauksen laatu. Merkitystä on myös sillä, onko oikeudenkäynnissä voitu riitauttaa todiste ja vastustaa sen käyttöä. Lisäksi on otettava huomioon todisteen laatu, olosuhteet, joissa se on hankittu, ja näiden olosuhteiden merkitys todisteen luotettavuudelle. Huomiota on kiinnitetty myös siihen, missä määrin muuta, laillisesti hankittua näyttöä on asiassa esitetty. Merkitystä rikosasioissa on myös puolustuksen oikeuksien toteuttamisella ja erityisesti avustajan saamisella (Ibrahim ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta, 16.12.2014; ks. myös esim. Haxha v. Albania, 8.10.2013). Näissä kahdessa tapauksessa tai Gäfgen-tapauksessa ei todettu oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin loukkauksia (ks. EIT:n käytännöstä, oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 65/2012, s. 51—53).

Valiokunta toteaa, että muutettu 3 momentin sanamuoto vastaa EIT:n käytäntöä, jonka kansalliset tuomioistuimet ja muut viranomaiset ovat velvollisia ottamaan huomioon. Näin ollen momentti ei laajentaisi hyödyntämiskiellon alaa yli sen, mikä seuraa jo nyt Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklasta ja EIT:n käytännöstä. Toisaalta uuden sanamuodon on tarkoitus supistaa hyödyntämiskielloa hallituksen esitykseen nähden.

Ehdotettu säännös kuuluisi muutettuna seuraavasti: "Muussa tapauksessa tuomioistuin saa hyödyntää myös lainvastaisesti hankittua todistetta, jollei hyödyntäminen vaaranna oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista ottaen huomioon asian laatu, todisteen hankkimistapaan liittyvä oikeudenloukkauksen vakavuus, hankkimistavan merkitys todisteen luotettavuudelle, todisteen merkitys asian ratkaisemisen kannalta ja muut olosuhteet." Valiokunta koros-

taa, että näin muotoiltuna hyödyntämiskiello ei menisi pidemmälle kuin mitä ihmisoikeussopimus edellyttää. Valiokunta ei ehdota säännöksen lopussa mainittujen harkintakriteereiden muuttamista, mutta katsoo tarpeelliseksi oikaista eräitä niihin liittyviä hallituksen esityksessä esitettyjä tulkintasuosituksia.

Asianomistajan oikeudet. Valiokunta korostaa, että momentin kriteeri, oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaarantuminen, koskee kaikkia oikeudenkäynnin osapuolia. Todisteen hyödyntämättä jättäminen voi loukata asianomistajan oikeusturvaa. Tästä seuraa, että säännöksen soveltamisessa pitää ottaa huomioon yhtä lailla asianomistajan oikeusturvan toteutuminen.

"Asian laatu". Hallituksen esityksen perustelujen mukaan rikoksen selvittämisintressi on todisteen hyödynnettävyyttä puoltava tekijä ja selvittämisintressin painoarvo kasvaa, mitä vakavammasta rikoksesta on kysymys. Valiokunta pitää tätä lähtökohtaa hyväksyttävänä, mutta korostaa, että rikoksen selvittämisintressi on tärkeä kaikkien rikosten kohdalla ja että vakavuus on suhteellinen käsite ja sen korostamisesta ei tule tehdä vastakohtaisjohtopäätelmää. Näin ollen esimerkiksi törkeissä talousrikoksissa kynnys hyödyntämiskiellon asettamiselle on korkea.

"Todisteen hankkimistapaan liittyvä oikeudenloukkauksen vakavuus". Valiokunta huomauttaa, että on sinänsä selvää, ettei viranomainen voi ryhtyä menettelemään lainvastaisesti todisteiden hankkimiseksi. Hyödyntämiskiello ei valiokunnan mukaan, toisin kuin hallituksen esityksessä on esitetty, kuin erittäin poikkeuksellisesti ulotu hankkimistavan perusteella tapauksiin, joissa todiste on joutunut viranomaisen käsiin kolmannen osapuolen, kuten pankkivirkailijan, tekemän rikoksen perusteella. Tällaisesta tilanteesta on kysymys esimerkiksi silloin, kun Suomen veroviranomaisten haltuun päätyy esimerkiksi ulkomaisesta pankista varastettuja tilitietoja. Muotoseikkojen ohittamisen tai virheiden tai puutteiden ei tule johtaa hyödyntämiskielloon.

"Todisteen hankkimistavan merkitys todisteen luotettavuudelle". Valiokunta korostaa tämän harkintakriteerin keskeistä merkitystä. Epäluotettavia todisteita ei tule hyödyntää.

"Muut olosuhteet". Muuna huomioon otettavaa olosuhteena hallituksen esityksessä mainitaan sen asianosaisen, jota vastaan todiste aiotaan esittää, suhtautuminen todisteen hyödynnettävyyteen. Valiokunta ei rikosasioissa pidä ohjetta perusteltuna. Syytetyn kielteiselle suhtautumiselle häntä vastaan esitettyyn näyttöön ei voida antaa merkitystä hyödyntämiskieltoa harkittaessa.

Kaiken kaikkiaan 3 momentin uusi sanamuoto tarkoittaa sitä, että tuomioistuimien saa hyödyntää myös lainvastaisesti hankittua todistetta, jollei hyödyntäminen vaaranna oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista.

26 §. Ehdotetun pykälän mukaan asianosaista voidaan kuulustella todistelutarkoituksessa. Riita-asian asianosaisen on pysyttävä totuudessa antaessaan kertomuksensa ja vastatessaan tehtyihin kysymyksiin. Rikosasian asianomistajan on pysyttävä totuudessa tehdessään selkoa asiaa ja vastatessaan tehtyihin kysymyksiin.

Ehdotetun pykälän sisältö vastaisi sitä, mitä säädetään voimassa olevassa OK 14:1:ssä ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997, jäljempänä ROL) 6:5.3:ssa. Totuusvelvollisuuksien alasta riita-asioissa ja asianomistajan osalta rikosasioissa on tehty selkoa perusteluissa (s. 95). Niiden mukaan riita-asian asianosaisella on ns. positiivinen totuusvelvollisuus (kerrottava totuudenmukaisesti kaikki, mitä asiasta tietää), kun taas rikosasiassa asianomistajalla on ns. negatiivinen totuusvelvollisuus (ei ole velvollisuutta lausua, mutta pysyttävä totuudessa siltä osin kuin lausuu). Valiokunta toteaa, että voimassa olevan oikeustilan on tarkoitettu jatkuvan entisellään.

Totuudenvastaisten tietojen ilmaisemisen ja tietojen salaamisen rangaistavuus arvioidaan RL:n 15 luvun rangaistussäännösten tunnusmerkistöjen mukaan, ei käsillä olevan säännöksen mukaan.

29 §. Voimassa olevassa oikeudessa omaksumasta kolmijaosta asianosaisiin, todistajiin ja ns. kuultaviin luovuttaisiin. Jatkossa viimeistä ryhmää ei enää olisi, vaan asianomistajaa, jolla ei ole vaatimuksia, ja kanssaepäiltyjä kuullaan todistajina. Heitä koskisi kuitenkin joiltain osin muista todistajista poikkeava sääntely (ks. ehdotettu 44 §:n 2 momentti ja 64 §:n 1 momentti sekä 4. lakiehdotus). Valiokunta on edellä käsitelty muutokseen liittyviä näkökohtia ehdotetun OK 17:18:n perusteluissa.

Valiokunta huomauttaa, että sääntely tulee johtamaan nykyistä laajemmin siihen, että oikeudenkäynnin eri vaiheissa voi tapahtua roolimutoksia. Alkuvaiheessa asianomistaja, jolla ei ole vaatimuksia asiassa, voisi olla todistaja, jolloin häneen sovellettaisiin todistajan kieltäytymisoikeutta koskevia säännöksiä. Asianomistajalla on kuitenkin oikeus muuttaa kantaansa vaatimusten osalta esimerkiksi muutoksenhaussa. Myöhemmässä prosessivaiheessa, kun hänen asemansa on muuttunut asianomistajaksi, häneen sovellettaisiinkin asianomistajan kieltäytymisoikeutta koskevia säännöksiä. Esitutkinnaissa roolimutoksen vaikutus eliminoidaan säännönmukaisesti kuulustelemalla henkilö uudestaan vaihtuneen roolin mukaisessa asemassa. Oikeudenkäynnissä ei tällaista mahdollisuutta useinkaan ole, joten tarvittaessa meneteltäisiin perusteluissa (HE s. 95/II) mainitun ratkaisun KKO 1987:62 sisältämän oikeusohjeen mukaisesti.

Valiokunta toteaa, että kuultavien ryhmästä luopumisella tarkoitetaan hallituksen esityksessä nimenomaan voimassa olevassa OK 17:18:ssä tarkoitettuja tahoja. Lainsäädännössä on erityissäännöksiä oikeudenkäyntiin osallisen OK 17 luvusta poikkeavasta prosessuaalisesta asemasta, kuten vahingonkorvauslain 7 luvun 5 § (1423/1991), työsuojelun valvonnasta ja työpaikan työsuojeluyhteistoiminnasta annetun lain 50 §:n 2 momentti (492/2011) ja RL:n 38 luvun 10 §:n 3 momentti (441/2011). OK 17:18:ssä tarkoitettua kuultavien ryhmästä luopumisella ei ole vaikutusta OK 17 luvun ulkopuolisiin erityissäännöksiin. Tällaisia kuultavia eivät ole esimerkiksi ulosottomiehet, joiden asema oikeu-

denkäynnissä määräytyy jatkossakin ulosotto-kaaren mukaan. Sama koskee muitakin OK 17 luvun ulkopuolisia erityissäännöksiä.

35 §. Ehdotetun 1 momentin mukaan asiantuntijan on oltava rehelliseksi ja alallaan taitavaksi tunnettu. Vaikka esityksessä lähdetään siitä, että jatkossa sekä asianosainen että tuomioistuin voisi nimetä asiantuntijan, kelpoisuutta koskeva säännös on edelleen tarpeen, koska se ohjaa asianosaisen ja asiantuntijaksi kaavailun päätoksentekoa ja toimintaa.

Kuten hallituksen esityksen perusteluissa (s. 35/I) on todettu, ensisijaisesti vastuussa kelpoisuusvaatimusten täyttymisestä on asianosainen ja asiantuntija itse. Tuomioistuin voi ottaa puutteet kelpoisuudessa huomioon arvioidesaan näyttöä. Viime kädessä tuomioistuin voi evätä epäpäteväksi katsotun asiantuntijan lausunnon. Kelpoisuudella on myös merkitystä arvioitaessa, onko kysymys sellaisesta tarpeellisesta todistelusta, jonka korvaamisesta oikeudenkäyntikuluna säädetään OK 21 luvussa.

50 §. Ehdotetun 2 momentin mukaan todistaja ei saa olla käsittelyssä läsnä enempää kuin hänen kuulustelemisensa vaatii. Säännöksen tavoitteena on, ettei todistajan kertomukseen pitäisi voida vaikuttaa muiden todistajien kertomukset. Tämän vuoksi tuomioistuimen pitää pystyä estämään, että istuntosalissa pidetään mobiililaitetta auki tai että lähetit kertovat suullisesti todistajankertomuksesta vuoroaan odottaville. Valiokunta toteaa, että kysymys on istuntojen käytännön järjestämistavasta.

Oikeudenkäynnissä äänen tai kuvan tallentaminen tai siirtäminen on oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 21 §:n mukaan ilman tuomioistuimen puheenjohtajan lupaa kielletty. Toisaalta tuomioistuimen tehtävä on valvoa, että oikeudenkäynnissä noudatetaan selvyyttä ja järjestystä, ja antaa tästä tarvittavat määräykset (ROL 6:5, OK 14:6). Tuomioistuin voi määrätä poistettavaksi sen, joka häiritsee käsittelyä tai käyttäytyy sopimattomasti. Tuomioistuin voi myös määrätä järjestyssakon tai henkilön otettavaksi säilöön (OK

14:6—7). Valiokunnan mukaan laissa on asianmukaiset säännökset mobiililaitteiden käyttämiseen tai lähettitoimintaan puuttumiseksi, ja niihin tulee tarvittaessa myös turvautua.

66 §. Ehdotetun 2 momentin mukaan asiantuntijan nimennyt yksityinen asianosainen vastaa asiantuntijan palkkiosta ja korvauksesta. Jos asiantuntijan on nimennyt useampi asianosainen, he vastaavat asiantuntijan palkkiosta ja korvauksesta yhteisvastuullisesti. Jos tuomioistuin on omasta aloitteestaan nimennyt asiantuntijan, yksityisten asianosaisten on yhteisvastuullisesti suoritettava hänelle palkkio ja korvaus. Muissa tapauksissa palkkio ja korvaus suoritetaan valtion varoista.

Valiokunta huomauttaa, että säännös koskee ensikätistä vastuuta asiantuntijan palkkiosta eli sitä, kuka tai ketkä yksityisistä asianosaisista ovat velvollisia palkkion maksamaan. Jos asiantuntija on syyttäjän nimeämä, sovellettavaksi tulee viimeinen virke, eli valtio vastaa palkkiosta.

Kysymys siitä, kuka on viime kädessä vastuussa asiantuntijan palkkiosta, ratkaistaan oikeudenkäyntikuluja koskevien OK 21 luvun ja ROL 9 luvun mukaisesti. Lähtökohtana on, että asiantuntijapalkkiosta vastaa jutun hävinnyt asianosainen edellyttäen, että asiantuntijalausunto on ollut tarpeen asian selvittämiseksi (OK 21:1, ROL 9:1). Vastaavasti oikeusapulain (257/2002) 4.2 §:n nojalla korvataan valtion varoista asiantuntijan palkkio, jos asiantuntija on ollut tarpeellista todistelua. Jollei palkkio tule korvattavaksi näillä perusteilla, vastuu palkkiosta ratkeaisi käsillä olevan 66 §:n perusteella.

68 §. Ehdotetun pykälän 3 momentin mukaan tuomioistuin voi erikseen antaa erittäin painavista syistä luvan hakea muutosta esimerkiksi todistelua koskevaan ratkaisuun, kun pääsäännön mukaan tällaiseen ratkaisuun haetaan muutosta pääasian yhteydessä. Säännöksen soveltamisala on tarkoitettu kapeaksi. Perusteluiden mukaan (HE s. 122/I) erillinen muutoksenhaku voisi tulla kysymykseen lähinnä todistelun epäämistä koskevaan päätökseen taikka oikeutta tai

velvollisuutta kieltäytyä todistamasta koskevaan päätökseen.

Valiokunta korostaa, että punnintasääntönä momentin soveltamisessa on se, että mitä merkittävämmästä todisteesta on kyse, sitä laajemmin erillinen muutoksenhaku tulee sallia. Esimerkiksi Helsingin hovioikeuden ratkaisussa (R 06/546) oli kyse siitä, että syytteen perustana ollut ainoa todiste asetettiin hyödyntämiskieltoon. Tällaisessa tapauksessa erillinen muutoksenhaku valittamalla tulee lähtökohtaisesti 3 momentin perusteella sallia, kuten myös tilanteissa, joissa on kysymys pääasian ratkaisun kannalta keskeisen todisteen hyödyntämisestä.

26 luku. Valitusasian käsittelyn jatkaminen hovioikeudessa

24 a §. Ehdotetun 2 momentin mukaan sen lisäksi, mitä 17 luvun 52 §:ssä säädetään, hovioikeuden pääkäsittelyssä voidaan puhelinta taikka muuta siihen soveltuvaa äänen- tai kuvanvälitysmenetelmää käyttäen kuulla todistelutarkoituksessa sellaista käräjäoikeudessa kuultua todistajaa, asiantuntijaa ja asianosaista, jonka kertomuksen uskottavuus voidaan luotettavasti arvioida ilman hänen henkilökohtaista läsnäoloaan, jos tuomioistuin harkitsee tämän soveliaaksi.

Selvyiden vuoksi valiokunta toteaa, että kuten säännöksen alussa olevasta viittauksesta ilmenee, hovioikeus voi kuulla todistajia etäyhteydellä ehdotetun OK 17:52:ssä olevien edellytysten täytyessä, eikä sillä ole merkitystä, onko kysymyksessä jo kertaalleen käräjäoikeudessa kuultu todistaja vai uusi todistaja. Ehdotetun 24 a §:n 2 momentin loppuosa laajentaa etäkuulemisen mahdollisuutta hovioikeudessa verrattuna 52 §:ään.

2. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain muuttamisesta

5 luku. Syytteen vireillepanosta

4 §. Ehdotetun pykälän mukaan syyttäjän on toimitettava tuomioistuimeen sen määräämällä

tavalla todisteet ja muu asian käsittelyn kannalta tarpeellinen aineisto.

Ehdotuksen taustalla on tapaus, jossa käräjäoikeus oli lähettänyt syyttäjälle täydennyskehoituksen, jossa syyttäjä oli velvoitettu erottamaan nimeämänsä kirjalliset todisteet muusta esitutkinta-aineistosta tuomioistuimelle toimitettavaan erilliseen kansioon tai toimittamaan kirjalliset todisteet tallenteena, jossa todisteet oli eroteltu sähköiseen hakemistoon. Käräjäoikeus ei ollut ottanut todisteita vastaan, kun niitä ei ollut toimitettu sen vaatimalla tavalla. Hovioikeus katsoi käräjäoikeuden menetelleen virheellisesti. Korkein oikeus puolestaan katsoi (KKO 2013:91), että kysymys oli ROL 6:5.1:ssä tarkoitusta tuomioistuimen prosessinjohtodosta. Kun tuomioistuimen prosessinjohtomääräykset velvoittavat asianosaisia, syyttäjän olisi pitänyt noudattaa käräjäoikeuden päätöstä todisteiden esittämistavasta.

Valiokunta huomauttaa, että ehdotettu säännös kirjaisi nykytilan lakiin. Säännöstä voidaan pitää selventävänä suhteessa ROL 6:5.1:n yleissäännökseen tuomioistuimen prosessinjohtovaltuuksista. Valiokunta toteaa, että kaikki asianosaiset ovat velvollisia noudattamaan tuomioistuimen prosessinjohtomääräyksiä eikä tästä ole ollut epäselvyyttä riita-asoiden asianosaisten taikka rikosasioiden vastaajien tai asianomistajien keskuudessa. Ehdotettu säännös ei aseta syyttäjiä erilaiseen asemaan muihin asianosaisiin verrattuna. Syyttäjä joutuu syyteharkinnassa käymään läpi koko esitutkintaviranomaisen toimittaman esitutkinta-aineiston, ja nimenomaan syyttäjä, eikä esimerkiksi poliisi, päättää tässä yhteydessä, mihin todisteisiin hän tulee syytteen tueksi vetoamaan. Haastehakemuksessa syyttäjä ilmoittaa todisteensa. Syyttäjän on jo syytteen ajamista varten tarpeen huolehtia siitä, että todiste on helposti saatavilla. Asian käsittelyn selkeys ja nopeus edellyttää, että tuomioistuimella on todisteet helposti käytettävissään. Kun tuomioistuimelle toimitetaan säännönmukaisesti esitutkimateriaalia tätä laajemmin, ei ole työekonomisesti perusteltua, että tuomioistuin joutuisi sen vastaavalla tavalla käymään läpi kuin syyttäjä.

11 a §. Valiokunta huomauttaa, että säännöksen mukaan ei ole estettä kuulla anonyymiä todistajaa näyttönä saman rikoksen kaikkien vastaajien osalta, jos rikosedellytys ja muut edellytykset täyttyvät ja jos anonymiteetti on myönnetty. Olennaista rikosedellytyksessä on enimmäisrangaistus eikä se, ketä rikoksesta epäillään tai kuinka monta samasta rikoksesta epäiltyä tai syytettyä on.

Perusteluissa ei oteta nimenomaisesti kantaa siihen, mitä anonymiteetille tapahtuu, jos vastaaja valittaa tuomioistuimen ratkaisusta tuomita hänet lievemmästä rikoksesta, joka ei oikeuttaisi anonyymien todistelun käyttöä, ja vaatii syytteen hylkäämistä kokonaan syyttäjän tyytyessä käräjäoikeuden ratkaisuun. Valiokunta painottaa tältä osin sitä perusteluista (HE s. 98/I) ilmenevää seikkaa, että ratkaisevaa anonyymien todistajan käyttämiselle on syyttäjän rangaistusvaatimus. Edellä todetussa tilanteessa ei ole kysymys siitä, että syyttäjä olisi luopunut syytteestä tai vaatisi rangaistusta lievemmästä teosta kuin mitä varten anonymiteetti voidaan myöntää. Siksi ei olisi estettä kuulla todistajaa anonyymisti myös muutoksenhakuasteessa.

11 b §. Edellä yleisperusteluissa esitetyistä syistä valiokunta ehdottaa, että 3 momenttia muutetaan siten, että anonyymistä todistelusta päättänyt tuomari toimii puheenjohtajana rikosasiassa, jossa kuullaan asianomaista anonyymiä todistajaa. Jos mainittu tuomari on estynyt toimimasta puheenjohtajana, hänen asemastaan rikosasian puheenjohtajana toimivan tuomarin on perehdyttävä anonymiteetistä päättämisestä koskevassa menettelyssä kertyneeseen aineistoon. Perehtymisvelvollisuus on myös muutoksenhakutuomioistuimessa rikosasiassa puheenjohtajana toimivalla tuomarilla.

Valiokunta ei katso, että kaikkien tuomioistuinten jäsenien tulisi olla selvillä anonyymien todistajan henkilöllisyydestä. Riski anonyymien todistajan henkilöllisyyden paljastumisesta kasvaa, mitä useampi henkilö henkilöllisyydestä on selvillä. Käräjäoikeudessa pääasia käsitellään aina joko ns. lautamieskokoonpanossa tai kolmen ammattituomarin taikka näiden vahvenne-

tuissa kokoonpanoissa. Ylemmissä tuomioistuimissa kokoonpanossa on vähintään kolme tai viisi tuomaria. Riittävää pääasian ratkaisemisen kannalta on, että puheenjohtaja on selvillä anonyymien todistajan henkilöllisyydestä. Tämä on riittävää myös siinä suhteessa, että puheenjohtaja voi huolehtia käytännön toimenpiteistä, kuten anonyymien todistajan kutsumisesta ja kuulemisen järjestämisestä. Puheenjohtajan tulee myös huolehtia siitä, että anonyymiä todistajaa kuulemistaan asianmukaisesti, ja esimerkiksi estää esittämästä sellaisia kysymyksiä, joihin vastaaminen voisi paljastaa anonyymien todistajan henkilöllisyyden.

Muutettavaksi ehdotetussa 3 momentissa on myös varauduttava siihen, että anonymiteetistä päättänyt tuomari on estynyt käsittelemästä pääasiaa. Este voisi olla oikeudellinen (kuten esteellisyys) tai tosiasiallinen (kuten siirtyminen toisen viraston palvelukseen). Selvyyden vuoksi on vielä todettava, ettei tuomari tule pääasiassa esteelliseksi yksin sillä perusteella, että hän on myöntänyt todistajalle anonymiteetin.

Lisäksi momentissa säädettäisiin siitä, että muutoksenhakutuomioistuimen puheenjohtajan on tiedettävä anonyymien todistajan henkilöllisyys. Kun otetaan huomioon edellä mainitut puheenjohtajan hoidettaviksi tulevat tehtävät ja etenkin anonyymien todistajan henkilöllisyyden paljastumiseen mahdollisesti tähtäävien kysymysten estäminen, on perusteltua, että puheenjohtaja ei pelkästään tunne anonyymien todistajan henkilöllisyyttä, vaan myös perehtyy yleisesti anonymiteetin myöntämiseen liittyvään aineistoon.

11 c §. Pykälässä säädetään anonyymiä todistelua koskevan asian valmistelusta ja istuntokäsittelystä sekä käsittelyjulkisuudesta. Pykälän 2 momentin mukaan tuomioistuin voisi kuulla henkilöä, jolle anonymiteettiä vaaditaan. Esityksen perustelujen mukaan kuuleminen olisi pääsääntö, koska samalla tuomioistuin voisi paitsi saada selvitystä anonymiteetin myöntämisen edellytyksistä myös varmistautua siitä, että henkilö ymmärtää anonymiteetin merkityksen ja haluaa sen myönnettäväksi. Valiokunta ei ehdota,

että kuuleminen muutetaan pakolliseksi, mutta korostaa, että asia tulee ratkaista vain hyvin poikkeuksellisesti ilman kyseisen henkilön kuulemistä.

5. Laki esitutkintalain 7 ja 9 luvun muuttamisesta

4 luku. Esitutkintaperiaatteet ja esitutkintaan osallistuvien oikeudet

15 §. *Asianosaisjulkisuus esitutkinnassa.* Hallituksen esityksessä ei ehdoteta muutoksia pykälään. Lailla 818/2014 (ks. HE 71/2014 vp ja LaVM 7/2014 vp) pykälää on kuitenkin muutettu tavalla, mikä aiheuttaa tarpeen muuttaa sitä myös tässä yhteydessä. Muutoksen myötä esitutkinnan asianosaisen osalta asianosaisjulkisuudesta säädetään nykyisin ETL:ssä. Nyt käsiteltävänä olevassa esityksessä ehdotetaan muutettavaksi julkisuuslakia siten, että sen 11 §:n 2 momenttiin lisätään uusi 6 a kohta ja muutetaan momentin 7 kohtaa, johon viitataan uudessa ETL:n 4 luvun 15 §:ssä. Valiokunta ehdottaa, että kyseisen pykälän 3 momenttia muutetaan siten, että siinä viitataan myös uuteen 6 a kohtaan, mikä koskee anonyymiä todistelua. Tämä aiheuttaa tarpeen muuttaa myös lain nimeä ja johtolausetta.

7 luku. Kuulustelut

8 §. *Todistajan ilmaisuvelvollisuus ja kieltäytyminen todistamasta.* Valiokunta on edellä ehdottanut 1. lakiehdotuksen 17 luvun 12 §:n muuttamista niin, että siihen lisätään uusi 2 ja 4 momentti ja 2 momentti siirretään 3 momentiksi ja 3 momentti 5 momentiksi. Tämän vuoksi valiokunta ehdottaa, että 2 momentin 1 ja 2 kohdian viittaussäännökseen tehdään tarkistukset.

9 §. *Todistajankuulustelu tuomioistuimessa.* Ehdotetussa 1 momentissa säädetään siitä, että jos todistaja kieltäytyy esitutkinnassa antamasta kertomusta, hänen kieltäytymisensä peruste voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Jollei pätevää perustetta ole, tuomioistuin voi velvoittaa todistajan antamaan kertomuksensa, jolloin

todistajan kuuleminen toimitetaan tuomioistuimessa.

Valiokunta toteaa, että momentissa kysymys on esitutkintakuulustelusta, joka poikkeuksellisesti toimitetaan tuomioistuimessa. Säännöksen taustalla on se, että saadaan tuomioistuimen ratkaisu todistamisvelvollisuuden käsillä olemisesta, ja se, että jos todistaja tuomioistuimen kannasta huolimatta aiheettomasti kieltäytyy edelleen todistamasta, tuomioistuin voi, toisin kuin esitutkintaviranomainen, käyttää pakkokeinoja todistajaa vastaan. Todistamisvelvollisuus tuomioistuimessa on sinänsä sama kuin tavanomaisessa esitutkinnassa.

9 luku. Esitutkinta-aineisto

4 §. *Kuulustelutilaisuuden tallentaminen todisteena käyttämistä varten.* Pykälässä säädetään esitutkintakuulemisen tallentamisesta todisteena käyttämistä varten. Säännös liittyy ehdotetun OK 17 luvun 24 §:n 3 momentissa säädetyn esitutkintatallenteen hyödynnettävyyteen todisteena. Koska valiokunta ehdottaa sanottua momenttia muutettavaksi, 4 §:n 4 momenttiin tulee tehdä vastaavat muutokset.

Muutettavaksi ehdotetun 4 momentin mukaan mitä pykälän 1—3 momenteissa säädetään kuulustelusta ja sen tallentamisesta, sovelletaan myös 15—17-vuotiaaseen asianomistajaan, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu, seksuaalirikoksen 15—17-vuotiaaseen asianomistajaan, joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi sekä seksuaalirikoksen 18 vuotta täyttäneeseen asianomistajaan, jos kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi hänen terveytensä tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa.

Lakivaliokunta korostaa säännöksen tärkeää merkitystä. Sen 2 momentissa nimittäin turvataan epäillyn tai hänen avustajansa vastakuulustelu-oikeuden toteutuminen esitutkintavaiheessa. Ilman asianmukaisesti varattua mahdollisuutta vastakuulusteluun OK 17 luvun 24 §:n 3 momentissa säädetty kuva- ja äänitallenteen käyttäminen todisteena pääkäsitelyssä ei ole mahdollista. Kun yli 15-vuotiaiden seksuaali-

rikosten asianomistajien kuuleminen toteutetaan osittain esityksen mukaisesti, on varsin todennäköistä, että muun muassa kysymys siitä, mitä voidaan pitää vastaajan kuulusteluoikeuden ”asianmukaisena toteuttamisena”, nousee oikeuskäytännössä esiin toisella tavalla kuin tähän mennessä. Tämän vuoksi on äärimmäisen tärkeää kiinnittää asiaan huomiota esitutkinta-käytännöissä.

Vastakuulusteluoikeuden tehokas käyttäminen riippuu myös varsin suuresti siitä, millaisten tietojen varassa kuulemisoikeutta käytetään. Mikäli vastaajalle ei esitutkinnassa varata mahdollisuutta esittää asianomistajalle kysymyksiä jo varsin kattavan aineiston pohjalta, vastakuulusteluoikeuden käyttäminen ei muodostu tehokkaaksi. Näistä tilanteista voidaan esittää vaikeasti ratkaistavissa olevia väitteitä, jotka voivat jopa johtaa syytteen hylkäämiseen.

6. Laki pakkokeinolain muuttamisesta

7 luku. Takavarikoiminen ja asiakirjan jäljentäminen

3 §. Takavarikoimis- ja jäljentämiskiellot. Pykälää ehdotetaan muutettavaksi niin, että takavarikoimis- ja jäljentämiskiellot vastaavat lähtökohtaisesti sitä, mitä OK 17 luvussa säädetään tuomioistuimessa noudatettavista todistamiskielloista ja vaitiolo-oikeuksista.

Ehdotetun pykälän 1—3 momentissa olevat rajoitukset ovat yleisiä, eikä niitä ole sidottu takavarikkoperusteeseen (todisteena käyttäminen, oikealle omistajalle palauttaminen, menettämisseuraamuksen turvaaminen). Sen takia 4 momentissa säädetään erikseen, että oikealle omistajalle palauttamiseksi esine kuitenkin voidaan takavarikoida.

Voimassa olevassa PKL:n 7 luvun 3 §:ssä kielletään takavarikoiminen ja jäljentäminen todisteena käytettäväksi eräissä tapauksissa. Entiselleen jäävän takavarikoimista koskevan perussäännöksen eli PKL 7:1:n, johon PKL 7:3:ssä säädetään rajoituksia, mukaan esine, omaisuus tai asiakirja voidaan takavarikoida, jos on syytä olettaa, että sitä voidaan käyttää todisteena rikosasiassa, se on rikoksella joltakulta viety tai

se tuomitaan menetetyksi. PKL 7:1 yhdessä nykyisen 3 §:n kanssa tarkoittaa sitä, että 3 §:ssä säädetyt rajoitukset eivät koske takavarikoimista sillä perusteella, että kohde on oletettavasti viety joltakulta rikoksella taikka että tuomioistuin oletettavasti julistaa sen menetetyksi.

Ehdotetun 4 momentin sanamuodosta seuraa, että pykälässä säädetyt takavarikoimiskiellot koskisivat myös tapauksia, joissa on syytä olettaa, että asiakirja tai muu luvun 1 §:ssä tarkoitettu kohde tuomitaan menetetyksi. Tällainen rajoitus ei ole asianmukainen. Valiokunta ehdottaa, että pykälän 4 momenttia täydennetään niin, että takavarikoiminen on mahdollista paitsi rikoksella viedyn esineen palauttamiseksi myös siksi, että esine oletettavasti tuomitaan valtiolle menetettyksi.

Valiokunta on edellä ehdottanut 1. lakiehdotuksen 17 luvun 12 §:n muuttamista niin, että siihen lisätään uusi 2 ja 4 momentti ja 2 momentti siirretään 3 momentiksi ja 3 momentti 5 momentiksi. Tämän vuoksi valiokunta ehdottaa, että 3 momentin 1 ja 2 kohtien viittaussäännökseen tehdään tarkistukset.

15. Laki keskinäisestä oikeusavusta rikosasioissa Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä tehdyn yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja yleissopimuksen soveltamisesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta

Lain 2 §:n 2 momenttia on muutettu lailla 303/2014 siten, että viittaus kohdistuu kansainvälisestä oikeusavusta rikosasioissa annetun lain (4/1994) 15 §:n 4 momenttiin (HE 213/2014 vp, s. 76). Sama oikaisu on ehdotettu tehtäväksi myös nyt käsiteltävänä olevassa hallituksen esityksessä. Lakiehdotuksen johtolauseetta on tämän vuoksi muutettava ("2 momentti, sellaisena kuin se on laissa 303/2014").

20. Laki sähköisen viestinnän tietosuojalain 13 f ja 33 §:n muuttamisesta

Sähköisen viestinnän tietosuojalaki on kumottu ja korvattu tietoyhteiskuntakaarella (917/2014). Uudessa laissa on ensiksi mainitun lain muutet-

tavaksi ehdotettuja 13 f ja 33 §:ää vastaavat säännökset 151 §:n 1 momentissa ja 316 §:n 5 momentissa (HE 221/2013 vp, s. 155 ja 225). Tietoyhteiskuntakaari on tullut voimaan 1.1.2015. Siksi valiokunta ehdottaa, että 20. lakiehdotus hylätään ja korvataan uudella lakiehdotuksella (laki tietoyhteiskuntakaaren 151 ja 316 §:n muuttamisesta, uusi 29. lakiehdotus).

22. Laki mielenterveyslain muuttamisesta

Ehdotuksen mukaan mielenterveyslaissa ei enää säädetä pelkästään syytetyille tehtävästä mielentilatutkimuksesta vaan — koska mielentilatutkimus voidaan nykyisin tehdä myös jo esitutkintavaiheessa — epäillyille tai syytetyille tehtävästä mielentilatutkimuksesta. Tämän vuoksi muun muassa mielenterveyslain 17 §:ää ehdotetaan muutettavaksi. Eduskunta on kuitenkin hyväksynyt jo aiemmin mainitun pykälän muuttamisen (HE 199/2013 vp; EV 37/2014 vp). Valiokunta ehdottaa tämän vuoksi 17 §:ään teknisiä muutoksia, joissa huomioidaan hallituksen esityksen antamisen jälkeen mielenterveyslakiin jo tehdyt muutokset. Tämä aiheuttaa tarpeen myös lain johtolauseen muuttamiselle.

27. Laki isyyslain 30 §:n 2 momentin kumoamisesta

Eduskunta on säätänyt uuden isyyslain (ks. HE 91/2014 vp), minkä myötä vuoden 1975 isyyslaki kumotaan. Uusi isyyslaki tulee voimaan 1.1.2016. Nyt käsiteltävä hallituksen esitys on tarkoitus saattaa voimaan saadun selvityksen mukaan myös 1.1.2016. Täten tarvetta 27. lakiehdotukselle ei ole, ja valiokunta ehdottaa sen hylkäämistä.

28. Laki keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen toisen lisäpöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja lisäpöytäkirjan soveltamisesta annetun

lain 3 §:n muuttamisesta (Uusi 28. lakiehdotus)

Elokuussa 2014 on tullut voimaan laki keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen toisen lisäpöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja lisäpöytäkirjan soveltamisesta (300/2014). Lain 3 §:n 3 momentissa on vastaavantyyppinen viittaussäännös kuin edellä käsitellyssä 15. lakiehdotuksen 2 §:n 2 momentissa.

Mainitussa 3 §:n 3 momentissa viitataan OK 17 luvun 26 a ja 51 §:ään. Valiokunta ehdottaa, että viittaussäännös muutetaan koskemaan mainitun luvun 42 §:ää. Tämän vuoksi valiokunta ehdottaa uutta lakiehdotusta.

29. Laki tietoyhteiskuntakaaren 151 ja 316 §:n muuttamisesta (Uusi 29. lakiehdotus)

Valiokunta ehdottaa 20. lakiehdotuksen kumoamista edellä sen perusteluissa esitetyillä perusteilla. Siitä syystä valiokunta ehdottaa uutta lakiehdotusta, jossa muutettaisiin tietoyhteiskuntakaaren 151 §:n 1 momentin ja 316 §:n 5 momentin viittaukset kohdistumaan OK 17 luvun oikeisiin pykäliin.

Päätösehdotus

Edellä esitetyn perusteella lakivaliokunta ehdottaa,

että 3., 4., 7.—14., 16.—19., 21 ja 23.—26. lakiehdotus hyväksytään muuttamattomina,

että 1., 2., 5., 6., 15. ja 22. lakiehdotus hyväksytään muutettuina (Valiokunnan muutosehdotukset),

että hyväksytään uusi 28. ja 29. lakiehdotus (Valiokunnan uudet lakiehdotukset) ja

että 20. ja 27. lakiehdotus hylätään.

*Valiokunnan muutosehdotukset***1.****Laki****oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan oikeudenkäymiskaaren 6 luvun 2 ja 8 §, 14 luvun 1 §, 15 luvun 17 §, 17 luku, 24 luvun 2 §:n 1 momentti, 25 a luvun 10 §, 26 luvun 23 §:n 2 momentti ja 24 a §:n 2 momentti sekä 31 luvun 7 §:n 1 momentin 2 kohta ja 8 §:n 2 kohta,
 sellaisina kuin ne ovat, 6 luvun 2 § ja 24 luvun 2 §:n 1 momentti laissa 768/2002 ja 6 luvun 8 § laissa 1052/1991, 14 luvun 1 § laissa 595/1993, 15 luvun 17 § laissa 585/1995, 25 a luvun 10 § laissa 650/2010, 26 luvun 23 §:n 2 momentti laissa 165/1998 ja 24 a §:n 2 momentti laissa 381/2003 sekä 31 luvun 7 §:n 1 momentin 2 kohta ja 8 §:n 2 kohta laissa 109/1960, sekä
lisätään 6 luvun 7 §:ään, sellaisena kuin se on laissa 1052/1991, uusi 3 momentti seuraavasti:

6 luku

Riita-asian pääkäsittely

2, 7 ja 8 §
 (Kuten HE)

14 luku

Asian käsittelystä oikeudessa

1 §
 (Kuten HE)

15 luku

Oikeudenkäyntiasiamiehestä

17 §
 (Kuten HE)

17 luku

Todistelusta*Yleiset säännökset*

1—11 §
 (Kuten HE)

12 §

(1 mom. kuten HE)

Todistaa ei saa tiedosta, jota asianosainen ei olisi oikeutettu saamaan esitutkintalain (805/2011) 4 luvun 15 §:n tai pakkokeinolain (806/2011) 10 luvun 60 tai 62 §:n taikka poliisilain 5 luvun 58 tai 60 §:n nojalla, ellei se, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty, suostu todistamiseen. (Uusi 2 mom.)

(3 mom. kuten HE:n 2 mom.)

Todistaa ei saa viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n 1 momentin 28 kohdassa tarkoitetuista todistajansuojeluohjelmaa koskevaan rekisteriin tallennetuista tiedoista eikä muista todistajansuojeluohjelmaa koskevista tiedoista. Tiedoista saa kuitenkin todistaa, jos ajetaan syytettä todistajansuojeluohjelmalla suojeltavaan henkilöön kohdistuneesta rikoksesta. (Uusi 4 mom.)

(5 mom. kuten HE:n 3 mom.)

13 ja 14 §
(Kuten HE)

15 §

(1 mom. kuten HE)

Sen estämättä, mitä edellä 13 tai 14 §:ssä säädetään, *mainituissa pykälissä* tarkoitettu henkilö saa todistaa siltä osin kuin tiedon ilmaiseminen on välttämätöntä puolustuksen järjestämiseksi häntä tai häneen 22 §:n 2 momentissa tarkoitettussa suhteessa olevaa henkilöä vastaan esitetyn rangaistusvaatimuksen tai muun rikokseen perustuvan vaatimuksen vuoksi taikka hänelle tai häneen 22 §:n 2 momentissa tarkoitettussa suhteessa olevalle henkilölle asianomistajana kuuluvien oikeuksien käyttämiseksi.

16—21 §
(Kuten HE)

22 §

(1 ja 2 mom. kuten HE)

Sovellettaessa 12 §:n 3 momenttia, 13 §:n 2 momenttia, 14 §:n 2 momenttia tai 20 §:n 2 momenttia vähimmäisrangaistuksesta ei oteta huomioon, mitä rikoslain 6 luvun 8 §:ssä säädetään lievennetystä rangaistusasteikosta.

23 §
(Kuten HE)

24 §

(1 ja 2 mom. kuten HE)

(3 mom. johdantokappale ja 1 ja 2 kohdat kuten HE)

3) rikoslain 20 luvun 1, 2, 4, 5, 6 tai 7 §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen 15—17-vuotias asianomistaja, joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi;

4) rikoslain 20 luvun 1, 2, 4, 5, 6 tai 7 §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen 18 vuotta täyttänyt asianomistaja, jos kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi hänen terveytensä tai ai-

heuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa.
(Uusi 4 kohta)

25 §

(1 mom. kuten HE)

Tuomioistuim ei saa rikosasiassa hyödyntää 18 §:ssä säädetyn vaitiolo-oikeuden vastaisesti hankittua todistetta. Hyödyntämiskielto koskee myös todistetta, joka on hankittu muussa menettelyssä kuin esitutkinnassa tai rikosasian oikeudenkäynnissä henkilöltä pakkokeinon käyttämisen uhalla tai muutoin vastoin hänen tahtoaan, jos hän oli tällöin epäiltynä tai vastaajana rikoksesta taikka esitutkinta tai oikeudenkäynti oli viireillä rikoksesta, josta häntä syytetään, ja jos todisteen hankkiminen rikosasiassa olisi ollut vastoin 18 §:ää. Jos kuitenkin henkilö on muussa menettelyssä kuin rikosasian käsittelyssä tai siihen rinnastuvassa menettelyssä antanut lakisääteisen velvollisuutensa täyttämisen yhteydessä totuudenvastaisen lausuman taikka väärän tai sisällöltään totuuden vastaisen asiakirjan taikka väärän tai väärennetyn esineen, sitä saadaan hyödyntää todisteena velvollisuuden vastaista menettelyä koskevassa rikosasiassa.

Muussa tapauksessa tuomioistuin saa hyödyntää myös lainvastaisesti hankittua todistetta, jollei hyödyntäminen vaaranna oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista ottaen huomioon asian laatu, todisteen hankkimistapaan liittyvä oikeudenloukkauksen vakavuus, hankkimistavan merkitys todisteen luotettavuudelle, todisteen merkitys asian ratkaisemisen kannalta ja muut olosuhteet.

26—69 §
(Kuten HE)

24 luku

Tuomioistuimen ratkaisu

2 §
(Kuten HE)

25 a luku

Valitusasian valmistelun aloittaminen hovioikeudessa ja jatkokäsittelylupa10 §
(Kuten HE)

26 luku

Valitusasian käsittelyn jatkaminen hovioikeudessa23 ja 24 a §
(Kuten HE)

31 luku

Ylimääräisestä muutoksenhausta7 ja 8 §
(Kuten HE)Voimaantulosäännös
(Kuten HE)**2.****Laki****oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

kumotaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 1 luvun 14 §:n 2 momentti, 6 luvun 3 a ja 8 §, 6 a luvun 7 § sekä 7 luvun 1 §:n 3 momentti, sellaisina kuin niistä ovat 1 luvun 14 §:n 2 momentti laissa 455/2011, 6 luvun 3 a § laissa 243/2006 ja 6 a luvun 7 § laissa 769/2013,

muutetaan 5 luvun 4 §, 6 luvun 4 §, 5 §:n 3 momentti ja 7 § sekä 11 luvun 2 §:n 1 momentti sekä 3 ja 4 § sekä

lisätään 5 lukuun uusi 11 a—11 e § ja niiden edelle uusi väliotsikko, 6 luvun 3 §:ään, sellaisena kuin se on laissa 243/2006, uusi 3 momentti sekä 7 lukuun uusi 5 a § ja sen edelle uusi väliotsikko seuraavasti:

5 luku

Syytteen vireillepanosta4 ja 11 a §
(Kuten HE)11 b §
(1 ja 2 mom. kuten HE)

Anonyymistä todistelusta päättänyt tuomari toimii puheenjohtajana rikosasiassa, jossa kuullaan asianomaista anonyymiä todistajaa. Jos

*mainittu tuomari on estynyt toimimasta puheenjohtajana, hänen asemestaan rikosasian puheenjohtajana toimivan tuomarin on perehdyttävä anonyymiteetistä päättämisestä koskevassa menettelyssä kertyneeseen aineistoon. Perehtymisvelvollisuus on myös muutoksenhakutuo-
mioistuimessa rikosasiassa puheenjohtajana toimivalla tuomarilla.*

11 c—11 e §
(Kuten HE)

6 luku

Pääkäsittelystä3—5 ja 7 §
(Kuten HE)

7 luku

Asianomistajan yksin ajaman rikosasian käsittelystä5 a §
(Kuten HE)

11 luku

Tuomioistuimen ratkaisusta2—4 §
(Kuten HE)Voimaantulosäännös
(Kuten HE)**5.****Laki****esitutkintalain (poist.) muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan esitutkintalain (805/2011) 4 luvun 15 §:n 3 momentti, 7 luvun 7 ja 8 §, 9 §:n 1 momentti ja 11 §:n 1 momentti sekä 9 luvun 4 §, *sellaisena kuin niistä on 4 luvun 15 §:n 3 momentti laissa 818/2014*, seuraavasti:

4 luku

Esitutkintaperiaatteet ja esitutkintaan osallistuvien oikeudet

15 §

Asianosaisjulkisuus esitutkinassa

Asianosaisella ei ole 1 momentissa tarkoitettua oikeutta, jos tiedon antamatta jättäminen on välttämätöntä erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun turvaamiseksi. Asianosaisella ei ole oikeutta saada tietoa viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 11 §:n 2 momentin 6 a tai 7 kohdassa tarkoitetuista tiedoista.

7 luku

Kuulustelut7 §
(Kuten HE)

8 §

Todistajan ilmaisuvelvollisuus ja kieltäytymisen todistamasta

(1 mom. ja 2 momentin johdantokappale kuten HE)

1) oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 11 §:n 2 tai 3 momentissa, 12 §:n 1 tai 2 momentissa, 13 §:n 1 tai 3 momentissa, 14 §:n 1 momentissa taikka 16 §:n 1 momentissa tarkoitettu henkilö, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty, suostuu todistamiseen;

2) tutkittavana on rikos, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta, taikka tällaisen rikoksen yritys tai osallisuus siihen, ja tuomioistuimien voisi tutkittavaa rikosta koskevassa oikeudenkäynnissä velvoittaa todistamaan oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 12 §:n 3 momentin, 13 §:n 2 tai 3 momentin, 14 §:n 2 momentin taikka 20 §:n 2 momentin nojalla;

3) tutkittavana on rikos, josta oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 9 §:n 3 momentin nojalla tuomioistuimissa ei olisi oikeutta tai velvollisuutta kieltäytyä todistamasta, eikä todistaja ole mainitun luvun 20 §:n 1 momentissa tarkoitettu henkilö.

(3 ja 4 mom. kuten HE)

9 §
(Kuten HE)

9 luku

Esitutkinta-aineisto

4 §

Kuulustelutilaisuuden tallentaminen todisteena käyttämistä varten

(1—3 mom. kuten HE)

Mitä edellä tässä pykälässä säädetään kuulustelusta ja sen tallentamisesta, sovelletaan myös:

1) 15—17-vuotiaaseen asianomistajaan, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu;

2) rikoslain 20 luvun 1, 2, 4, 5, 6 tai 7 §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen 15—17-vuotiaaseen asianomistajaan, joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi;

3) rikoslain 20 luvun 1, 2, 4, 5, 6 tai 7 §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen 18 vuotta täyttäneeseen asianomistajaan, jos kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi hänen terveytensä tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa.

Voimaantulosäännös
(Kuten HE)

6.

Laki

pakkokeinolain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan pakkokeinolain (806/2011) 7 luvun 3 §, 8 luvun 1 §:n 3 momentti ja 10 luvun 52 § seuraavasti:

7 luku

Takavarikoiminen ja asiakirjan jäljentäminen

3 §

Takavarikoimis- ja jäljentämiskiellot

(1 ja 2 mom. ja 3 momentin johdantokappale kuten HE)

1) oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 11 §:n 2 tai 3 momentissa, 12 §:n 1 tai 2 momentissa,

13 §:n 1 tai 3 momentissa, 14 §:n 1 momentissa taikka 16 §:n 1 momentissa tarkoitettu henkilö, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty, suostuu takavarikoimiseen tai jäljentämiseen;

(2 kohta kuten HE)

3) tutkittavana on rikos, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta, ja tuomioistuin voisi tutkittavaa rikosta koskevassa oikeudenkäynnissä velvoittaa todistamaan oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 12 §:n 3 momentin, 13 §:n 2 tai 3 momentin, 14 §:n 2 momentin taikka 20 §:n 2 momentin nojalla;

(4 kohta kuten HE)

Asiakirja tai muu kohde saadaan edellä tässä pykälässä säädetyn estämättä takavarikoida, jos on syytä olettaa, että se on joltakulta rikoksella viety *tai että se tuomitaan menetetyksi*. Asiakirja tai muu kohde saadaan pitää takavarikoituna tai jäljennettynä, jos sen irrottaminen tai erotta-

minen muusta takavarikon kohteesta ei ole mahdollista.

8 luku

Etsintä

1 §

(Kuten HE)

10 luku

Salaiset pakkokeinot

52 §

(Kuten HE)

Voimaantulosäännös
(Kuten HE)

15.

Laki

keskinäisestä oikeusavusta rikosasioissa Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä tehdyn yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja yleissopimuksen soveltamisesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan keskinäisestä oikeusavusta rikosasioissa Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä tehdyn yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja yleissopimuksen soveltamisesta annetun lain (148/2004) 2 §:n 2 momentti, *sellaisena kuin se on laissa 303/2014*, seuraavasti:

2 §
(Kuten HE)

Voimaantulosäännös
(Kuten HE)

22.

Laki

mielenterveyslain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan mielenterveyslain (1116/1990) 6 §:n 3 momentti, 3 luvun otsikko, 15—17 §, 17 a §:n 1 momentti ja 18 §, sellaisina kuin niistä ovat 6 §:n 3 momentti, 16 (*poist.*) §, 17 a §:n 1 momentti ja 18 § laissa 1066/2009 sekä 17 § laissa 348/2014, seuraavasti:

6 §
(Kuten HE)

3 luku

Mielentilatutkimukseen määrätyn mielentilan tutkiminen ja hoito tahdosta riippumatta

15 ja 16 §
(Kuten HE)

17 §

Hoito tahdosta riippumatta mielentilatutkimuksen jälkeen

(1 ja 2 mom. kuten HE)

Hoitoon määrättyä 1 momentissa tarkoitettua potilasta saadaan Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen päätöksen nojalla pitää hoidossa hänen tahdostaan riippumatta enintään kuusi kuukautta. Ennen tämän ajan päättymistä potilaasta on annettava tarkkailulausunto sen selvittämiseksi, ovatko edellytykset hoitoon määräämiseen tahdosta riippumatta edelleen olemassa. Hoidon jatkaminen tai lopettaminen on ratkaistava 11 §:ssä tarkoitettun lääkärin kirjallisella päätöksellä ennen kuin hoitoa on kestänyt kuusi kuukautta. (*Poist.*)

Sairaalan on järjestettävä 1 momentissa tarkoitettulle potilaalle mahdollisuus saada siten kuin 12 a ja 12 c §:ssä säädetään sairaalan ulkopuolisen lääkärin arvio hoidon tarpeesta en-

nen kuin hoidon jatkamisesta tehdään päätös. (*Uusi 4 mom.*)

Edellä 1 momentissa tarkoitetun potilaan hoidon jatkamista koskeva päätös on annettava hänelle tiedoksi viipymättä ja heti alistettava hallinto-oikeuden vahvistettavaksi, jolloin hallinto-oikeuden on tutkittava, ovatko edellytykset hoitoon määräämiseen tahdosta riippumatta edelleen olemassa. Hoidon lopettamista koskeva päätös on annettava potilaalle tiedoksi viipymättä ja heti alistettava Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen vahvistettavaksi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen on joko vahvistettava hoidon lopettamista koskeva päätös tai, jos edellytykset hoitoon määräämiselle potilaan tahdosta riippumatta ovat olemassa, määrättävä potilas hoitoon. (*Uusi 5 mom.*)

Hoidon jatkamista koskevan päätöksen nojalla potilasta saadaan pitää hoidossa hänen tahdostaan riippumatta enintään kuusi kuukautta. Jos ennen tämän ajan päättymistä näyttää ilmeistä, että hoidon jatkaminen on edelleen välttämätöntä, on meneteltävä siten kuin 3—5 momentissa säädetään.

Jos hoitoon määrättyä hoidettaessa käy ilmi, että edellytyksiä hoitoon määräämiseen tahdosta riippumatta ei ole, on meneteltävä siten kuin 3—5 momentissa säädetään.

17 a ja 18 §
(Kuten HE)

Voimaantulosäännös
(Kuten HE)

*Valiokunnan uudet lakiehdotukset***28.*****Laki***

keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen toisen lisäpöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja lisäpöytäkirjan soveltamisesta annetun lain 3 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen toisen lisäpöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja lisäpöytäkirjan soveltamisesta annetun lain (300/2014) 3 §:n 2 momentti seuraavasti:

3 §

Asiakirjojen toimittaminen postitse

menttia ja 28 §:ää sekä oikeudenkäyntiin ja esitutkintaan osallistuvien henkilöiden koskemattomuudesta eräissä tapauksissa annettua lakia (11/1994).

— — — — —
Toisen lisäpöytäkirjan 16 artiklan mukaiseen menettelyyn sovelletaan oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 42 §:ää, kansainvälisestä oikeusavusta rikosasioissa annetun lain (4/1994) 15 §:n 4 mo-

— — — — —
Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 201 .

29.***Laki***

tietoyhteiskuntakaaren 151 ja 316 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan tietoyhteiskuntakaaren (917/2014) 151 §:n 1 momentti ja 316 §:n 5 momentti seuraavasti:

151 §

Käsittelyoikeuden erityiset rajoitukset väärinkäytöstapauksissa

sesti käsiteltäviksi oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 20 §:n 1 momentissa tarkoitettujen tietojen selville saamiseksi.

Automaattista hakua ei saa kohdistaa eikä välitystietoja saa hakea esille eikä ottaa manuaali-

316 §

*Viestintää ja sijaintia koskevien tietojen käsitte-
ly ja hävittäminen*

(610/2014) 15 luvun 14 §:ssä tai oikeudenkäy-
miskaaren 17 luvun 20 §:n 1 momentissa tarkoi-
tettuja tietoja.

— — — — —
Tässä pykälässä säädetty tiedonsaantioikeus
ei koske luottolaitostoiminnasta annetun lain

— — — — —
Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta
201 .

Helsingissä 23 päivänä tammikuuta 2015

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj. Anne Holmlund /kok
vpj. Stefan Wallin /r
jäs. James Hirvisaari /ml l
Mikael Jungner /sd
Arja Juvonen /ps
Jaana Pelkonen /kok

Arto Pirttilahti /kesk
Kristiina Salonen /sd
Jani Toivola /vihr
Kari Tolvanen /kok
Ari Torniainen /kesk
Peter Östman /kd.

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Matti Marttunen.